

TREBALL DE RECERCA CURS 2014/2015

LA GUERRA CIVIL D'UN MILICIÀ

Josep Raventós Solé

En homenatge a tots els caiguts d'una guerra
fratricida que mai s'hauria d'haver produït.

Índex

1. Introducció	3
2. Objectius.....	4
3. Marc històric	5
4. Desenvolupament dels objectius.....	11
4.1. Localització de les zones de combat i mort del besavi.....	14
4.2. Recopilació de les dades de la vida del besavi (des de l'àmbit del combatent i des de l'àmbit familiar) durant aquell període.....	17
4.3. Anàlisi del contingut de les cartes i del seu aspecte formal així com d'altres elements trobats dins la correspondència.....	35
4.3.1. Anàlisi del contingut de les cartes personals	35
4.3.2. Anàlisi d'altres elements trobats dins la correspondència, els "partes de retreta".....	37
4.3.3. Anàlisi de l'aspecte formal de les cartes.....	39
4.4. Aclariment de si la mort del besavi va ser accidental o va ser un homicidi.	42
5. Enquestes.....	45
6. Conclusions.....	48
6.1. Conclusions de la recerca.....	48
6.2. Conclusions de l'enquesta	50
7. Agraïments	54
8. Glossari.....	55
9. Bibliografia i fonts d'informació	58
10. Annexos.....	61
10.1. Enquestes.....	62
10.2. Fotografies d'interès	66
10.3. Documents oficials.....	69
10.4. Cartes	70
10.5. Respostes dels arxius militars	73
10.6. Mapes i cartografia	74

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball gira al voltant dels últims mesos de vida i de la mort del meu besavi, en Josep Raventós i Solé com a combatent republicà a la Guerra Civil espanyola. Nascut el dia 24 de maig de 1908, natural de Les Gunyoles (Avinyonet del Penedès), casat amb Roser Raventós Pascual, era d'ofici forner i tenia unes fermes conviccions polítiques republicanes. Aquestes conviccions van ser les que el van motivar a allistar-se com a voluntari del bàndol republicà a l'inici de la Guerra Civil espanyola. En aquells moments, tenia 28 anys, una filla d'un any (la meva àvia) i la seva dona estava embarassada d'una altra nena. Va morir al front de Llevant, el dia 26 de setembre de 1938.

Fins fa ben poc la família desconeixia moltes dades de la seva vida com a combatent en aquesta guerra, dades que durant els anys de la postguerra no va ser possible recuperar degut a la censura permanent del règim franquista. Aquest, vol ser un treball de recuperació de la memòria històrica.

El treball s'estructura en cinc parts diferents. En la primera part, es detallen els objectius de la nostra investigació. En la segona, el marc històric, ens situa en context els fets que van succeir. En la tercera, s'hi desenvolupen els objectius plantejats a la primera part. En la quarta, es recull una mostra dels coneixements de la gent sobre la Guerra Civil espanyola i les seves opinions sobre la memòria històrica. En la cinquena part, les conclusions, s'ha posat en comú tota la informació que hem recollit. A més a més del glossari i la bibliografia, hem afegit un annex en el qual s'acaba de complementar tota la informació obtinguda.

Fig. 1. Josep Raventós Solé i Roser Raventós Pascual, en el dia del seu casament.

2. OBJECTIUS

L'objectiu inicial d'aquest TREC és localitzar les zones on va combatre i el lloc on va morir el meu besavi durant la Guerra Civil espanyola.

Un altre objectiu és recopilar dades de la vida de combatent del besavi per recuperar la memòria d'aquest període de la seva vida, després de molts anys de preguntes sense resposta.

La lectura de les cartes ens ha despertat la curiositat per descobrir la informació implícita, que donen els diferents tipus d'elements propis del correu: els sobres, les targetes, les cartes i els segells d'aquesta època.

El darrer objectiu que ha sorgit com a incògnita en les investigacions fetes, és aclarir si la mort del besavi va ser accidental o es va tractar d'una depuració.

Per a poder desenvolupar aquests objectius hem considerat necessari situar els fets en el marc històric on es van desenvolupar. A continuació desenvolupem cada un dels objectius mitjançant:

- Un treball de camp inicial desplaçant-nos a la població que consta en el certificat de defunció del besavi (Mora de Rubielos - Terol).
- El contacte amb personal tècnic de la conselleria de turisme de Gúdar Javalambre.
- La lectura acurada de les cartes.
- La lectura de llibres relacionats amb la guerra al Front de Llevant.
- La recerca en pàgines webs, blocs i fòrums.

Tanquem el treball amb l'elaboració d'una enquesta que ens orientarà sobre els coneixements de la gent de diverses edats en relació a la Guerra Civil i la seva opinió, en relació a la memòria històrica i que ens donarà informació per complementar les conclusions.

3. MARC HISTÒRIC

Aquella època, internacionalment parlant, va ser un període marcat per la recessió econòmica, i l'agressió de l'expansionisme alemany, el qual va portar a la misèria a molts països europeus. El més important d'aquells anys a Espanya va ser la Guerra Civil, que va ser el conflicte previ a la 2a Guerra Mundial, i que de seguida es va veure com la prèvia d'una confrontació d'abast mundial entre l'autoritarisme i la democràcia.

Aquesta Guerra Civil va ser conseqüència d'unes causes llunyanes i unes altres d'immediates i puntuals que van desencadenar l'origen del conflicte. El poder dels sectors tradicionalistes lligats a la propietat agrària i amb el suport de la monarquia d'Alfons XIII seguia inalterat. Només s'havia modificat amb l'aportació d'altres sectors lligats al gran capital als quals el monarca atreïa amb la concessió de títols nobiliaris. Aquest bloc de poder mantenia tradicionalment el seu domini del país gràcies al suport d'un sistema electoral controlat pel caciquisme i amb l'ajut de l'Església i l'exèrcit.

Aquest sistema es va enfonsar l'any 1931, quan l'electorat de les principals ciutats d'Espanya, van votar les candidatures republicanes. En aquell moment Alfons XIII va veure's obligat a exiliar-se i llavors el dia 14 d'abril de 1931 es va proclamar la Segona República Espanyola. Aquest nou govern, es va declarar un govern laic i democràtic, i va fer diverses reformes, com la reforma eclesiàstica (va treure poders polítics a l'església), la reforma militar, la reforma d'estat (amb la possibilitat d'autonomia per a Catalunya), la reforma agrària (les terres dels grans d'Espanya eren confiscades sense expropiació), la reforma educativa, la reforma laboral i la reforma social.

Els primers governs republicans havien estat dominats per una coalició republicanosocialista (a Catalunya, per Esquerra Republicana de Catalunya) que va haver de fer front a l'abandonament dels sectors republicans més moderats contraris al que consideraven un reformisme massa radical. A més, els sectors obrers i populars, que al principi eren favorables al canvi de règim, el 1932 van iniciar una política de creixent confrontació amb la República.

Aquesta situació de tensió, agreujada per constants complots i aixecaments militars i eclesiàstics i de l'extrema dreta va ser aprofitada per la dreta parlamentària per a reestructurar-se. En les eleccions de 1933 les candidatures conservadores (encapçalades per la "Confederación Española de Derechas Autónomas" o CEDA) es va imposar a l'esquerra, excepte a Catalunya que a partir d'aquest moment es va considerar el baluard de la República. Llavors es van iniciar un període de gran inestabilitat política i de creixents mobilitzacions socials que va fer que la dreta es radicalitzés i que accedís directament al govern. La política del govern va aguditzar encara més la crisi i va ser la base dels aixecaments revolucionaris del 1934 de signe federalista a Catalunya i de signe obrerista a Astúries.

La duríssima repressió dels fets de 1934 van marcar l'inici de la darrera etapa republicana. Els governs conservadors van controlar la vida institucional i parlamentària, van governar sovint per decret i van emprendre una política destinada a fer marxa enrere de l'obra reformista del primer bienni. Les esquerres van considerar aquest bienni com un Bienni Negre i van iniciar una reestructuració política i sindical orientada a recuperar el poder.

La gran confrontació es va produir a les eleccions de 1936. Les esquerres es van unir en el denominat Front Popular i les dretes no van saber presentar-se unides. Els resultats electorals van ser el bloc d'esquerres amb un 34,4% dels vots i una dreta amb el 32,2%.

Manuel Azaña es va fer càrrec del govern en nom del Front Popular i es va trobar que, en el seu propòsit de reprendre la política reformista social, era desbordat per la base que exercia una pressió molt radical. Es va crear una situació de gran desordre públic i d'atemptats i assassinats en una banda i altra. La dreta conspirava amb àmplies capes de l'exèrcit, molestes per la reforma militar anterior.

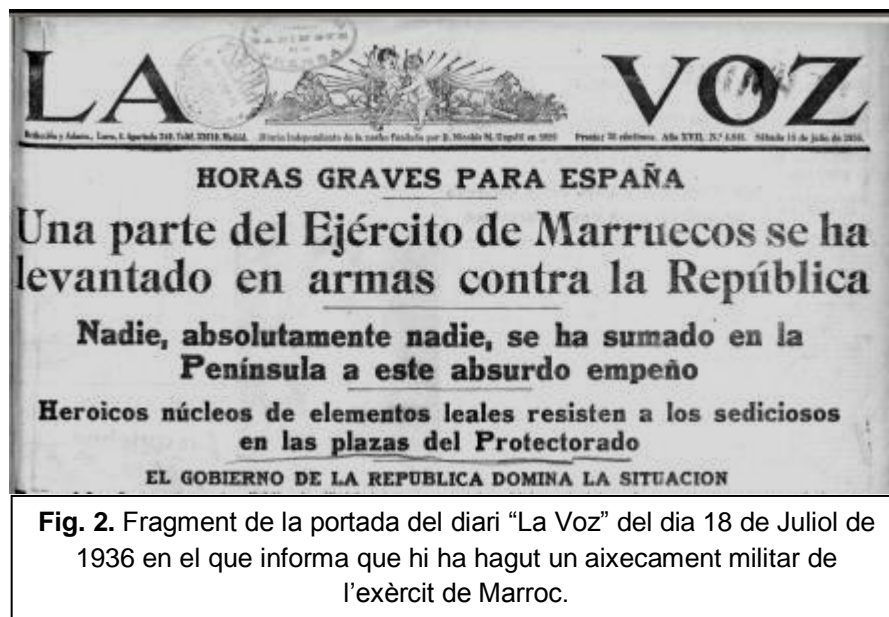
Part de l'exèrcit del Marroc es va avançar en la conspiració i es va aixecar el 17 de juliol de 1936, dos dies després en va prendre el

comandament el general Franco. A la Península

l'aixecament va ser desigual i només es va consolidar a Cadis, Galícia, Navarra, part de Castella, a Aragó i a Mallorca. No va prosperar a Madrid ni a Barcelona.

A la zona on no havia triomfat la revolta es va organitzar una resposta revolucionària que va constituir, en definitiva, l'assaig europeu més important des de la revolució russa del 1917. Les autoritats van ser substituïdes i es van confiscar les terres i les fàbriques, que van ser col·lectivitzades així com la premsa, els serveis i el sistema educatiu. Catalunya va ser l'àrea on aquest assaig revolucionari va ser més marcat i on es va produir una clara radicalització de les posicions i una confrontació de les estratègies que havia de desembocar en els fets de Maig del 1937, a partir dels quals, i amb l'ajut internacionalista de l'URSS es va consolidar el predomini del comunisme.

Paral·lelament es van iniciar les operacions militars amb una ràpida ocupació d'Andalusia i una zona d'Extremadura, per part dels revoltats i un fracàs republicà (i anarquista) d'ocupar tot l'Aragó partint de Catalunya. La presa franquista de Irún va isolar el front nord, en contacte amb França. La impossibilitat de prendre Madrid va portar les tropes franquistes a encerclar la capital i allargar considerablement la guerra amb un front nord que va caure definitivament l'octubre de 1937. Va seguir la presa de Terol i la marxa cap a la Mediterrània (per aïllar Catalunya) des de la darrera d'aquell any i fins al juny del 1938. A partir de llavors, l'exèrcit popular va intentar contraatacar en

l'anomenada batalla de l'Ebre. Però la notòria superioritat en homes i mitjans de les tropes franquistes va arribar a decantar la victòria cap al bàndol dels insurrectes. En aquest punt el general Franco va ocupar Catalunya (febrer de 1939). El front de Madrid es va tancar ràpidament i la guerra va acabar l'abril de 1939.

Bona part de l'èxit franquista és a deure al decidit ajut que ben aviat va rebre de part de la Itàlia feixista i de l'Alemanya nazi. Itàlia va aportar material, l'aviació i un cos de 73.000 soldats. Els alemanys van contribuir amb ajut financer, molt material, nombrosos instructors i la legió Còndor amb un centenar d'avions i uns 5.000 homes, cosa que significava la supremacia a l'aire. A més el general Franco va disposar d'uns 70.000 voluntaris marroquins i un important nombre de portuguesos i irlandesos.

El bàndol republicà va rebre ajut efectiu de l'URSS i poca cosa més. Les potències occidentals van adduir la necessitat de mantenir la prudència per no precipitar el conflicte amb l'Alemanya nazi. Però el no intervencionisme va estar en part compensat per l'entusiasme que va despertar l'Espanya republicana entre els sectors demòcrates i d'esquerres d'Europa i Amèrica. Aquesta gent es va agrupar en les denominades Brigades Internacionals, que van entrar en combat per primer cop al novembre de 1936, al front de Madrid. En conjunt durant la guerra van arribar a Espanya uns 40.000 brigadistes.

L'acabament de la guerra va provocar la "retirada" de les restes de l'exèrcit republicà per la frontera francesa, així com un important exili que va afectar més de 400.000 persones. La major part d'aquestes va retornar al cap de poc a Espanya, on van poder comprovar com s'iniciava una dura repressió.

Cronologia d'esdeveniments al Front de Llevant.

L'ofensiva de Llevant va ser una ofensiva de l'exèrcit franquista amb l'objectiu de capturar València i la regió de Llevant. València havia estat fins aleshores la capital de la república i era un dels principals ports de l'Espanya republicana.

Malgrat que l'ofensiva franquista va aconseguir conquerir gairebé tota la província de Castelló, les seves tropes van ser aturades a les portes de Sahún per la cadena de fortificacions de l'anomenada línia XYZ, que estava

considerada la línia de fortificacions més ben construïda de la guerra. Anava des de la Serra de Javalambre (lloc on va combatre el besavi) passant per la Serra de Toro i fins a la localitat d'Almenara, al costat del mar..

A principis del 1938 l'exèrcit republicà s'havia esgotat en una sèrie de duríssims

Fig. 3. Bombardeig de la Legió Cóndor sobre la ciutat de Terol.

combats per reconquerir Terol. Finalment aquesta ciutat va ser conquerida el dia 22 de febrer per part de l'exèrcit nacional. Davant la dèbil posició que va mostrar la república en aquesta ofensiva, Franco va decidir iniciar una ofensiva general a tot el front de Llevant.

L'atac va començar al 7 de març 1938. L'ofensiva partiria des de dues posicions diferents, una al Nord de l'Ebre i l'altre al Sud. Al Sud el front es va trencar per diferents punts. El 17 de març va caure la població de Caspe a 110 km de la posició inicial, l'avanç va ser molt ràpid. Al Nord l'ofensiva es va iniciar el dia 22 de Març, a les línies de Saragossa i Osca, davant les posicions ocupades per forces catalanes des de 1936.

El dia 25 de març els nacionals van ocupar Fraga i van entrar per primera vegada en terres catalanes, tot seguit i després de durs combats van ocupar Lleida.

Pel Nord es va ocupar Barbastro però els Pirineus eren una zona ideal per la defensa i l'avanç va ser més lent. El dia 8 d'abril de 1938 van caure Balaguer, Camarasa i Tremp i això deixava les plantes hidroelèctriques a les mans dels nacionals.

Al Sud els fronts republicans s'havien desplomat i la desbandada era general. Durant la retirada, els republicans van ser atacats per la Legió Cóndor (aviació alemanya), que disparava sobre civils i soldats.

Al mes d'Abril els nacionals van arribar a la Mediterrània, pel poble de Vinarós (Castelló), havien dividit en dues la zona Republicana i havien aïllat completament a Catalunya. En aquest moment Franco va decidir aturar l'ofensiva durant uns dies i, contra tot pronòstic, va ordenar l'ofensiva per conquerir València i no Barcelona.

A finals d'Abril va començar l'ofensiva de Llevant que havia de culminar amb la caiguda de València, però els republicans van resistir amb fermesa i l'avanç va ser molt lent. Castelló va resistir fins al dia 14 de juny. El 16 de juny va caure la bossa republicana de Bielsa als Pirineus. Per trencar definitivament el front els nacionals van realitzar una àmplia concentració d'unitats que va iniciar el seu avanç en direcció a València el dia 5 de juliol.

El front començà a enfonsar-se i els nacionals van avançar ràpidament cap a València. El 18 de juliol van arribar a prop del poble de Viver però es van trobar amb l'anomenada Línia XYZ, que ocupada per dos cossos de l'exèrcit republicà va resistir tots els atacs dels nacionals entre els dies 18 i 23 de juliol. Els atacs es van interrompre temporalment degut a l'esgotament dels bàndols. A partir del dia 25 un altre front va concentrar tota l'atenció de la guerra, els republicans van atacar per l'Ebre.

Al llarg de la línia XYZ els combats van continuar. A la zona de Javalambre (lloc on va combatre el besavi), els combats van acabar el dia 25 de setembre de 1938 (vigília de la seva mort). Aquest dia l'Alt Comandament de l'Exèrcit de Llevant va ordenar la desmobilització de les forces que van participar en la batalla de Javalambre. Sense ordres precises els soldats de les brigades van mantenir-se en el front defensant la zona de Javalambre i hi van restar en unes condicions de vida duríssimes fins al final de la guerra.

En Manuel Ramos, Tècnic Comarcal de Turisme de Gúdar Javalambre, ens va facilitar una part de la informació que conté aquest treball, ens va explicar que

l'exèrcit nacional no va arribar a ocupar les posicions on van quedar aquests soldats i que per tant va ser una de les poques zones que els nacionals no van arribar a ocupar. Els motius es desconeixen, ja que la capacitat militar dels nacionals en aquells moments era molt superior a la que tenia la 39a Divisió republicana.

4. DESENVOLUPAMENT DELS OBJECTIUS

Aquest treball s'ha pogut plantejar i desenvolupar gràcies a la conservació per part de la família de dos documents que han estat molt importants per poder localitzar on era geogràficament.

El primer, és el certificat de defunció del Registre Civil de Mora de Rubielos que aquesta administració va inscriure a sol·licitud de la besàvia per poder rebre un subsidi de vídua de guerra. Per a poder donar validesa al document, dos ex combatents, un veí de Vilafranca i un altre de Les Gunyoles van haver de donar informació testifical dels fets. Els testimonis van testificar "*murió en el término municipal de Mora de Rubielos y además un testigo presenció la explosión de la bomba y el consiguiente fallecimiento*" (fragment d'una acta notarial a Avinyonet del Penedès a 18 d'octubre de 1980).

El segon, són les cartes que envia i que rep i en les que sempre hi apareix la mateixa adreça militar. Malgrat que aquesta no informa de la localització concreta perquè el front està en continu moviment (avançant i retrocedint) sí que ens indica en quin cos de l'exèrcit estava, en quina companyia, en quina brigada, en quin batalló, etc. Aquestes dades són les que ens han servit per conèixer el seu recorregut per la zona de Gúdar i Javalambre.

Ha estat necessari trobar la definició de cada paraula per entendre millor la informació que aquestes ens donaven.

Les detallem a continuació per tenir-la present al llarg del treball perquè són conceptes que van apareixent.

Adreça: 39 Divisió, 96 Brigada Mixta, 383 Batalló, 1ªCompanyia, Base Turia nº1, C.C. nº16.

Divisió: Unitat militar formada per varies brigades i regiments als quals s'hi afegeixen unitats més petites d'artilleria, estat major i altres unitats especialitzades (comunicacions, enginyers, i altres) Generalment sumaven entre 10.000 i 13.000 homes. Ell formava part de la 39 Divisió. Aquesta Divisió estava formada per les següents Brigades Mixtes: 22, 64 i 96.

Brigada Mixta: Van ser les unitats bàsiques de l'Exèrcit Popular de la República. Es van crear l'octubre de 1936. La Brigada Mixta estava composta per quatre batallons i una companyia de reserva d'Infanteria, un escamot de cavalleria, un escamot de blindats de la tercera brigada de cada Divisió, una bateria d'artilleria amb tres canons i unitats de transmissions, intendència, sanitat, sapadors i una columna de municionament. Amb una plantilla teòrica de 134 oficials, 32 comissaris i 4.000 soldats i comandaments inferiors.. Malgrat tot no totes les Brigades es van poder dotar ni es van poder estructurar d'aquesta manera. Va formar part de la 64 B.M. i de la 96 B.M.

-Batalló o tropa de combat: Eren les unitats de la brigada que entraven en contacte directe amb l'enemic i per tant es trobaven a primera línia combatent i patint condicions de vida molt penoses. La 96 Brigada Mixta estava composta com les altres, per quatre batallons: el primer (número 85), el segon (número 382), el tercer (número 383) i el quart (número 384). La numeració dels batallons s'aconseguia fent la següent operació aritmètica: 96, que era el número de la Brigada, multiplicat per 4, que era el nombre de batallons dins de la Brigada. Aquesta operació donava com a resultat 384, a partir d'aquest número es restava un dígit per cada batalló, és a dir, el tercer Batalló era el 383, el segon el 382 i el primer hauria sigut el 381, però en el cas d'aquesta brigada va quedar com a 85è Batalló, ja que era la numeració que tenia assignat dins de la 22 Brigada d'on provenia. Ell formava part del 383 batalló.

Companyia: N'hi havia cinc en total de les quals eren quatre eren fusellers i una era de metralladores. Les companyies de fusellers eren les convencionals pel que fa a nombre de soldats, que eren de 100 a 150 homes, comandades per un capità. Però la companyia de metralladores en canvi tenia un nombre

menor de soldats de 50 a 80 homes. Al mateix temps cada companyia comprenia normalment tres seccions les quals eren manades per un tinent cadascuna. Finalment cada secció es subdividia en dues esquadres. Ell formava part de la companyia nº 1.

Base: Base militar on s'hi troben els alts comandaments de les divisions assignades. Les bases militars s'utilitzen com a camp d'entrenament, lloc per desar el material i acollir el personal militar. La Base Túria nº 1 estava a la província de Valencia.

Correu de Campanya (C.C.): Correu de Campanya i en el seu cas la inscripció de C.C. nº16 es refereix al correu de campanya nº 16 de la Base Túria nº1.

4.1. LOCALITZACIÓ DE LES ZONES DE COMBAT I MORT DEL BESAVI.

Inicialment ens havíem proposat l'objectiu de saber, per una banda, on va estar lluitant el besavi durant la Guerra Civil fins a la seva mort i per altra banda, localitzar la zona exacte on va morir. Per trobar informació sobre els llocs on va lluitar, ens vam posar en contacte amb els arxius militars de Barcelona, Àvila i Guadalajara. Les seves respostes van ser que no hi havia informació de cap mena relacionada amb el besavi. Per aquest motiu vam ajustar l'objectiu a l'època de la qual es conserven les cartes perquè en aquest cas sí que podíem obtenir informació.

Tots els seus moviments en aquesta època es van centrar a les serres de Gúdar i Javalambre (Terol). Aquestes són dos massissos d'alta muntanya entre les comarques de l'actual Maestrat aragonès i de la comarca Gúdar Javalambre. A l'est toquen a la província de Castelló. Aquestes serres formaven part de l'extrem de la famosa línia de defensa XYZ¹.

En aquest apartat afegim aquest mapa amb la localització de les zones per on va passar i les dates corresponents.

En el desenvolupament del segon objectiu es detallen els moviments i el que va succeir en cadascun d'ells.

¹ Sistema de trinxeres i defenses en profunditat que aprofitaven les dificultats orogràfiques (especialment la de la zona, com el Maestrat). En tota la línia destacava la presència de fortificacions, trinxeres. La major part d'aquestes fortificacions es trobaven en posicions elevades o amb gran desnivell que les feien inexpugnables a un assalt d'infanteria i impracticables per a l'assalt de blindats i tancs.

La línia anava des de la costa del Mar Mediterrani (a l'alçada de Nules) fins a arribar Santa Cruz de Moya (Cuenca), constituint una enrevesada línia de posicions que serpentejava per las províncies de València, Castellón i una part de Terol fins a entrar a Conca. Estava dissenyada per a protegir València tant d'un assalt frontal (en una avançada per la costa) com per l'oest a través del front de Terol.

Serres de Gúdar i Javalambre

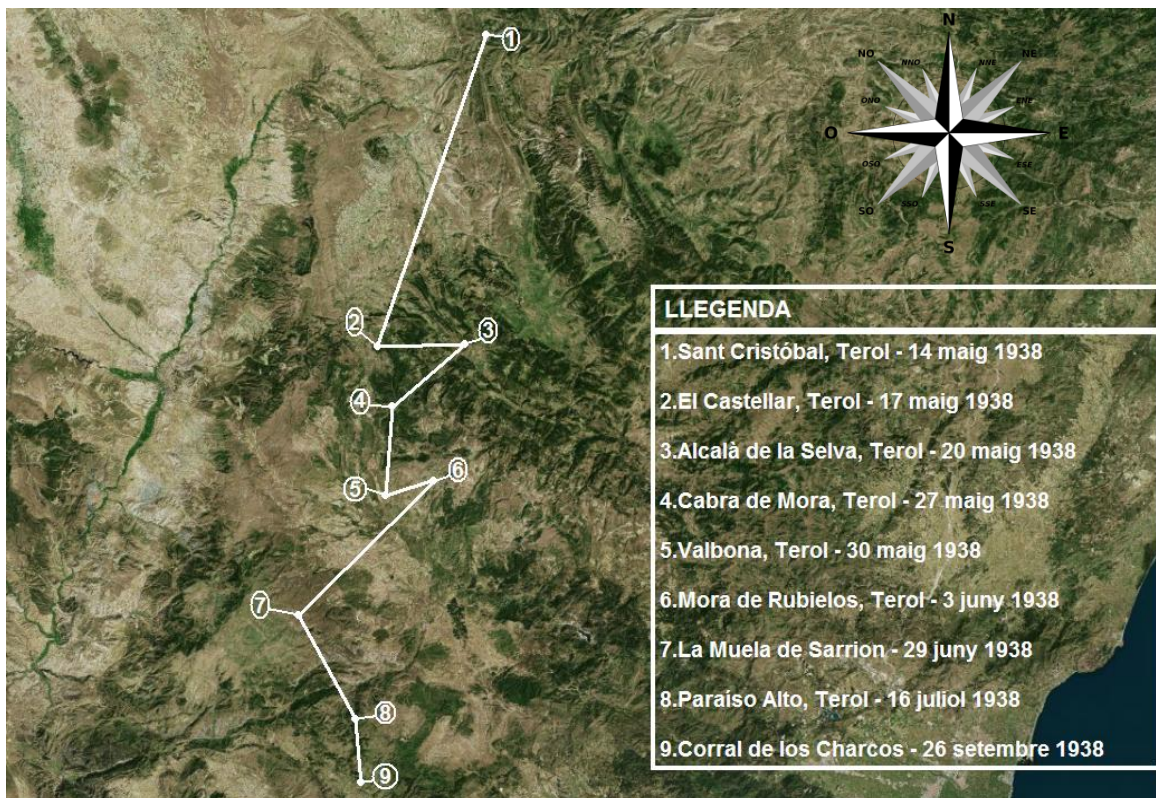

Fig. 4. Vista aèria de les serres de Gúdar i Javalambre, amb la senyalització del recorregut de les Brigades de les que va formar part el besavi des de l'1 de març fins el 28 de setembre.

Pel que fa al lloc de la mort, els documents oficials que disposava la família, ens indicaven que havia mort a Mora de Rubielos el dia 26 de setembre de 1938. Aquest document és del registre civil de Mora de Rubielos i la inscripció de la defunció es va fer el dia 13 de febrer de 1981, gràcies als testimonis oculars de dos ex combatents del bàndol republicà, que eren veïns de Les Gunyoles i Vilafranca del Penedès respectivament.

El dia 14 d'abril de 2014 vam anar al poble de Mora de Rubielos per intentar de trobar informació sobre el lloc de defunció de Josep Raventós Solé. El primer que vam fer quan vam arribar a Mora de Rubielos, va ser anar a la Conselleria de Turisme per saber si tenien documents històrics on hi constessin dades sobre soldats morts en aquells indrets durant la Guerra Civil o si ens podien

informar sobre localització de fosses comunes. Allà ens va atendre Manuel Ramos (Tècnic Comarcal de Turisme), el qual ens va explicar que no es conservava cap document referent al qual li demanàvem i que les fosses comunes que hi havien estaven a Rubielos de Mora, que els soldats que hi eren enterrats havien mort en unes circumstàncies diferents que les del besavi i que malgrat que el certificat de defunció constés a Mora de Rubielos no volia dir que hagués estat allà al moment de la seva mort. Ens va aclarir molts conceptes que desconeixíem, ens va informar que la 96 B.M. va ser una de les brigades que va lluitar en aquella zona i ens va explicar que per les dates que li donàvem s'atrevia a situar-lo en zones concretes. Se sap que a l'època de la seva mort, la 96 B.M estava a la zona de Manzanera. Aquesta persona coneixia molt bé els moviments de la 96 B.M, a la zona de la comarca de Gúdar Javalambre i ja ens va informar d'on havia combatut la brigada del besavi durant els mesos en que ell va estar per aquella zona.

Ens va recomanar d'una banda la lectura del llibre "La batalla de Gúdar Javalambre"² de Blas Vicente Mateo, en el que aquest autor detalla dia per dia els moviments de l'exèrcit del bàndol republicà i de l'exèrcit del bàndol nacional en aquesta zona. D'altra banda ens va recomanar la lectura del llibre "La brigada de los Toreros, història de la 96 B.M del Ejército Popular"³ de Javier Pérez Gómez, en el que l'autor ens dóna dades que complementen la informació del llibre anterior. Finalment ens va recomanar la visita d'una part dels llocs on s'havien dut a terme alguns combats. La lectura posterior de la "Batalla de Gúdar Javalambre, ens va demostrar que ell havia estat en els llocs concrets que vam visitar.

² Vicente Marco, B. (2010): *La Batalla de Gúdar Javalambre*. Manzanera: Col·lecció Amarga Memòria.

³ Pérez Gómez, J. (2005): *La brigada de los Toreros, història de la 96 B.M del Ejército Popular*. Madrid: Ed. Almena.

4.2. RECOPIACIÓ DE LES DADES DE LA VIDA DEL BESAVI (DES DE L'ÀMBIT DEL COMBATENT I DES DE L'ÀMBIT FAMILIAR) DURANT AQUELL PERÍODE.

En aquest apartat hem volgut relacionar el seu dia a dia al front amb la informació que rep de la família mitjançant el correu ordinari i amb la que ell envia mitjançant el correu de campanya.

Per a fer-ho, hem preparat una graella en la que, per dates, recollim les dades dels diferents documents que tenim, és a dir, les cartes personals que envia i que rep tant de la família com dels amics i les dades del llibre “La batalla del Gúdar Javalambre”.

D'aquesta manera intentem de tenir una idea més global de com era la seva vida de combatent i de com rebia i participava, encara que fos per carta, de la vida de la seva família i amics.

Any 1936	Segons la bibliografia.	Segons les cartes d'en Josep.	Segons les cartes de la família.	Segons altres cartes: amics i diverses.
Data				
17 de juliol 1936	Comença la Guerra Civil espanyola amb l'aixecament de l'exèrcit del Marroc, que posteriorment va avançar per tot Espanya amb molt èxit, excepte a Catalunya i Madrid que no va poder prosperar.			
Es va allistar com a milicià per defensar la República				
30 de juliol 1936	.		Josep Esteve (nebot), li diu que té ganes de que ell torni a casa el més aviat possible. L'informa dels moviments militars que s'estan fent pel front de Llevant. Li dona records de tota la família.	
Octubre 1936	Liquidació definitiva de les columnes de milicians i conversió en unitats d'un exèrcit regular i convencional.			
A partir de la carta del seu nebot no es conserva cap més carta fins les que rep i envia a la família el dia 21 de juny de 1938, és a dir fins al cap de dos anys.				

Any 1938	Moviments de la 96 B.M.	Segons les cartes d'en Josep.	Segons les cartes de la família.	Segons altres cartes: amics i diverses.
Data				
Formava part de la 64 Brigada Mixta, posteriorment, a finals d'abril de 1938, en Josep Raventós Solé passà a formar part de la 96 B.M. de la qual en formà part fins el dia de la seva mort, el 26 de setembre de 1938.				
1 de març 1938				Juan Frederico (metge del poble d'Avinyonet del Penedès), li fa un certificat mèdic en el qual explica que té una hèrnia crural. Això ens indica que aquella època estava a Les Gunyoles.
14 de maig 1938	Retirada de la zona de Sant Cristóbal sota una intensa càrrega d'artilleria que va causar nombroses baixes.			
17 de maig 1938	Domini del terme del Castellar on van mostrar la seva eficàcia amb les metralladores en les posicions properes als nacionals. Finalment van ser rebutjats de la zona.			

20 de maig 1938	El front es va establitzar en el sector del Castellar i Alcalà.			
27 de maig 1938	L'exèrcit republicà es va replegar fins a Cabra de Mora i això va permetre l'entrada dels nacionals al Castellar.			
30 de maig 1938	Situació a les immediacions de Valbona, sempre en primera línia de foc.			
3 de juny 1938	S'aturen les operacions al sector de Mora de Rubielos. Van fer fortificacions i s'hi van atrinxerar. Van ser uns dies de descans per les tropes.			
4 de juny 1938	El govern de la República concedeix un distintiu col·lectiu al valor a la 39a Divisió.			
21 de juny 1938			Roser Raventós (esposa), en un paquet li envia 3 parells de mitjons, li diu que	Josep Raventós Almirall (amic del poble). També està a la guerra. Explica que han matat

			han comprat un porquet per a poder-se'l menjar gros quan ell arribi. Li envia records de tota la família.	a dos amics seus (el de cal Felis del Narró i el Padrona Xic). Li explica com van els moviments per la seva zona de Lleida, i li diu que encara no l'han separat dels seus companys. El remitent pertany a la 95 B M, 60 Divisió, 2n Batalló, Compañia metralladores, Base 8º, CC nº18 (Lleida)
24 de juny 1938	Contraatac de les 96 i 128 Brigades Mixtes amb l'objectiu de reconquerir la Muela. No tenen èxit			
Finals juny fins principis de Juliol 1938	Intensos combats a la zona de la Muela, en la qual els republicans guanyen noves posicions estratègiques.	Fa una arenga d'exaltació de la República. Fa un recompte dels anys de guerra. En la mateixa carta hi adjunta un "parte de retreta" (comunicat d'altres i baixes de soldats), i explica que han mort el sergent Fernando Riquelme i el cabo		

		Pedro Hueso.		
Del 3 al 12 de juliol 1938	Curt període de calma: fortificació de les posicions ocupades i preparació per a futurs atacs a la zona del Barranco de la Hoz.	Descriu tot el que li ha arribat en el correu i el paquet que li ha enviat ella, la Roser i diu que hi havia una foto de la Paquita i la Concepció (les filles). També li explica que ara ja n'és conscient del que passa a les Gunyoles, ja que ella l'ha anat informant. Dóna records a tota la família.		
13 de juliol 1938	Inici d'una forta ofensiva dels nacionals tant aèria com terrestre (canons, infanteria,...), per conquerir la Muela amb l'objectiu d'obrir-se pas cap a València. Replegament republicà a sobre del barranc del Francès i intent de contraatac republicà que va fracassar.			

15 de juliol 1938	Pèrdua de posicions per part republicana a la zona de La Muela			
16 de juliol 1938	La divisió 39 ocupa el front de Hoyuelo- Fuente del Cepo. La divisió 39 va retrocedir sobre el seu propi eix per fer-se més forta a la zona de Paraíso Alto-Los Olmos, on s'enllaçava amb la divisió 48.			
18 de juliol 1938	Forta defensa republicana que frena l'avanç nacional sobre València (Línia XYZ).			
23 de juliol 1938		Diu que està molt be de salut. Retorna uns documents (instància) perquè els puguin tirar al correu de la companyia, (sol·licitud per canviar del front a intendència) Diu que té ganes de veure les filles i que li doni records a la seva germana, als sogres i als		

		pares. Diu que ell aviat tornarà.		
24 de juliol 1938		Està en perfecte estat de salut. Diu que el dia 23 va tirar la instància, que ja la rebran. Diu que ja ha rebut les cartes del dia 10 i 13 de Juliol, i que ja ha quedat assabentat de l'actualitat.		
El dia 25 de juliol l'Exèrcit de l'Ebre travessa aquest riu per diferents punts. Comença la Batalla de l'Ebre.				
Principis d'agost 1938	La 39 divisió (64 i 96 Brigada Mixta, es van situar entre Los Olmos i los Altos de Peña Blanca (dintre del terme municipal de Manzanera. Ocupen les jornades fortificant les noves posicions.			
12 d'agost 1938	La 39 Divisió Juntament amb altres divisions van aconseguir fer fortes ofensives contra els nacionals fins a tal punt que van fer obrir el sector	"Parte de retreta" en el que explica que no hi ha cap novetat respecte el dia anterior.		

	nacional per poder entrar després amb més facilitat. Aquesta batalla es denomina la Batalla del Rincón de Arnau i tenia per objectiu distreure les forces nacionals de l'Ebre i modificar la línia del front.			
13 d'agost 1938	Es paralitza l'ofensiva republicana perquè no s'havia aconseguit assolir cap dels objectius proposats. S'acaba la batalla del Rincón de Arnau, amb la derrota de l'exèrcit republicà.			
14 d'agost 1938		Envia un comunicat al sergent de la 96 B.M informant de que no hi ha hagut cap novetat durant la nit del dia 13 d'agost de 1938, o sigui la nit anterior.		
17 d'agost 1938			Nati Raventós (cunyada), li envia un paquet, en el qual hi ha 2 pots de llet, 7 parells	

			de mitjons, 2 rajoles de xocolata i un tros de sabó.	
18 d'agost 1938			Roser Raventós (esposa), li diu que ja ha rebut la carta en la que li deia que estava bé de salut i que ells estaven també bé. Diu, però, que no ha rebut la resta de cartes, ni la del 2 d'agost ni la del 3 d'agost, ni el caliquenyo Diu que li ha enviat un paquet també, amb conyac i unes espardenyas, i que ha rebut el "giru" de 400 pessetes. que els hi havia enviat. Li dóna records de tota la família.	
21 d'agost 1938				Pere Mestres (amic del poble), també està a la guerra. En aquesta carta l'informa de que ha rebut la seva carta del dia 5 d'agost de 1938 i li diu que ell també està en bona salut pel

				<p>moment. Li explica que de moment pel centre de la península hi ha tranquil·litat per part dels dos bàndols, hi havia poca activitat. Li diu que segons informació rebuda d'altre gent per la zona del front de Llevant si que hi ha activitat militar. Fa un recordatori de les festes majors de Vilafranca i d'Avinyonet. Diu que li sap greu que hagin separat el besavi del seu germà (Josep Mercé), ja que abans estaven junts a la 64 B.M</p> <p>El remitent pertany a la 5ª BM 18ª Divisió 17 Batalló, Carabineros, 2ª Companyia, Base 1ª CC nº3 (Madrid)</p>
25 d'agost 1938			Montserrat Raventós (germana), li diu que la salut	

			<p>de la família de moment es bona, també li explica que sap que ha rebut l'escut que va dibuixar l'Albert (un amic del poble), i li diu que li demani disculpes al Butifarra de part seva, ja que no l'hauria tractat de la manera convenient en la resposta d'una carta. Diu que sap que el Bertran li havia fet una visita. L'informa de que va anar amb la instància a parlar amb el Palacios i que la va acompanyar la Maria Pepa, que ella també li volia donar una instància en la que demanava que pogués tornar el seu novio (el Sans) acompanyat d'un equip cirurgià, i que dos dies després la Roser havia anat a tirar un paquet a correus i</p>	
--	--	--	--	--

			<p>s'havia trobat l'Antonieta la qual la va informar que el Sans havia tornat a casa.</p> <p>Li diu que, sobretot, si vol dir-li alguna cosa, sense que se n'adoni la Roser, per a qualsevol fet preocupant, que li enviï a casa seva a Vilafranca, per no fer patir a la Roser ni a la família en general.</p>	
27 d'agost 1938			<p>Roser Raventós (esposa), diu que estan en bon estat de salut. Diu que per fi han rebut la carta del dia 8 d'agost de 1938, li pregunta si ha rebut el paquet amb conyac i unes espadnyes del dia 18 d'agost i la del dia 5 d'agost amb una camisa i una botifarra. Li diu que ella el divendres va a tirar un paquet amb roba i aliments. Que així ja estarà al cas de</p>	

			<p>que li arribin. Diu que han rebut els avals i la instància i diu que la Montserrat (germana del Josep Raventós) li havia dit que l'havien de tornar a enviar, però que ella li va dir que no serviria de res perquè no el deixarien marxar ja que es Cabo i té responsabilitats dins de l'exèrcit.</p>	
28 d'agost 1938			<p>Pere Raventós i Concepció Pascual (sogres), diuen que han rebut la carta i la postal al mateix dia i diu que estan contents de que es trobi bé i descansant. També li diu que no han pogut enviar ni les albergínies ni els pebrots per fer l'escalivada ja que es poden aixafar en el procés d'enviament. També l'informen que han comprat 2 oques, però que</p>	

			les filles no volen matar-les fins que ell no arribi de la guerra. També espera que si sap alguna cosa del Pepe de Lluria que els hi digui ja que no saben a on està.	
31 d'agost 1938		Diu que està content ja que li han arribat 4 cartes, i una capsa de paper d'escriure amb segells. Diu que es troba bé de salut. Fa una descripció de cada carta que ha rebut, del 14, 18, 19 i 22 d'agost. Diu que queda satisfet de saber que ja li han arribat els 2 giros de 400ptas. que ell els hi havia enviat. Però diu també que està enfadat amb el servei de correus ja que no els hi havia arribat el caliquenyo que ell els hi havia enviat. Diu però que ell almenys per la seva part li han arribat tots		

		els paquets. Els hi dóna també una gran notícia en la qual els informa que ara cobra 25ptas. diàries i que va rebre una visita del Josep de Cal Pons el qual li deia que estava bé de salut. Al final de la carta li diu que amb aquesta carta sola ja els hi contesta totes les anteriors i dóna records a tota la família.		
16 de setembre 1938	El cap de l'estat major del XVI cos d'exèrcit de l'exèrcit de Llevant dóna ordre d'un atac per sorpresa a la serra de Javalambre en la que entre d'altres hi participa la 39ª Divisió amb una massa de maniobra total de 33058 homes i altres medis complementaris.			
18 de setembre 1938	Inici de la gran ofensiva republicana. Els nacionals			

	ataquen la zona de los Olmos on en aquelles dates estaven la 39 ^a Divisió (64 i 96 Brigada Mixta).			
19 de setembre 1938	La 39 ^a Divisió Republicana van col·laborar amb la 67 ^a Divisió per fer una ofensiva sobre El Cabezo. Va ser la primera ofensiva amb èxit republicà.			
21 de setembre 1938	Contraofensiva de la 5 ^a Divisió Nacional al front de Los Olmos on estava la 39 ^a Divisió Republicana i les tropes són expulsades sistemàticament de les zones conquerides prèviament.			
24 de setembre 1938	Nova ofensiva anomenada "batalla de Manzanera" on la 39 Divisió té l'objectiu de distreure l'enemic per posteriorment reforçar l'acció ofensiva de la Divisió 67 pel			

	sector de Manzanera que acaba en una nova derrota.			
25 de setembre 1938	L'Alt Comandament de l'Exèrcit de Llevant davant aquest nou revés dóna per finalitzades les operacions militars a la zona i ordena la desmobilització del gruix de les forces que hi han participat. La Divisió 39 ha de continuar combatent al sector de la 15 Divisió Nacional entre els dies 25 i 29 de setembre.			
26 de setembre 1938	Mor del besavi. Va morir a la zona entre Paraíso Alto i Corral de los Charcos.			

Fig. 5. Trinxera, a la zona del Corral de los Charcos.

Fig. 6. Niu de metralladores, a la zona del Corral de los Charcos.

4.3. ANÀLISI DEL CONTINGUT DE LES CARTES I DEL SEU ASPECTE FORMAL AIXÍ COM D'ALTRES ELEMENTS TROBATS DINS LA CORRESPONDÈNCIA

4.3.1. ANÀLISI DEL CONTINGUT DE LES CARTES PERSONALS

Les cartes eren de l'única manera que es podia rebre informació de l'estat de la família i dels amics. El contingut de les cartes era diferent si s'adreçava o es rebia de la família o dels amics.

Escrites sempre en català, totes les cartes s'iniciaven amb el desig que l'estat de salut del receptor fos bona com la que expressava l'emissor o a l'inrevés.

En el cas de les cartes de la família es feia referència a la recepció de les cartes anteriors detallant les dates. A continuació es parlava de la salut de la resta de la família així com dels veïns, es feia referència als paquets que havien enviat uns i altres. En el cas dels paquets enviats per la Roser (besàvia) aquests contenien roba i aliments tot i que en alguna ocasió ella dubta de si ell pot rebre o no els paquets “(...) i és perquè t'envio els mitjons que veig que et deuen convenir molt. Doncs Josep a veure si els podràs rebre perquè no sé si has rebut el paquet que et vaig enviar el dia 3 de juny, doncs quan l'hagis rebut ja m'ho escriuràs que jo estic amb ànsia que no sé si el podràs rebre o no perquè diuen que se'n perden molts però de totes maneres jo t'ho envio”⁴ Les cartes de la Roser normalment acabaven parlant de les nenes, les filles.

En el cas de les cartes que ell enviava a la família també feia referència a les cartes rebudes: “Ahir vaig rebre dues cartes teves del 10 i del 13 del corrent mes”⁵, feia referència al contingut de les cartes i els paquets i els hi agraià. En algunes de les cartes fa referència als “giros” que ell envia a la família i que eren el sou⁶ que ell rebia com a soldat de l'exèrcit republicà, pregunta per la feina al forn (negoci familiar) si cal llogar algú per fer-hi la feina, agrair la feina dels que ajuden la família, donar records a veïns del poble, es queixa del servei

⁴ Carta del 21 de juny de 1938, de Roser Raventós a Josep Raventós. (Annex: Fig. 16.).

⁵ Targeta de campanya del 24 de juliol de 1938, de Josep Raventós Solé a Josep Raventós Marcé. (Fig. 10.).

⁶ Els soldats rasos rebien per norma general 300 pessetes al mes.

de correu “amb ella veig que aquesta lladronícia de correus us han tret un caliquenyo més maco, que jo amb tanta il·lusió enviava perquè el papa hagués tingut una sorpresa”⁷. El tema del tabac surt en més d’una carta. Pregunta per la resta de la família, per les novetats al poble, explica retrobaments al front amb amics o coneguts. Sempre fa referència a les nenes. Mai feia referència a la guerra, suposem que per no fer patir la família.

En el cas de les cartes que s’enviaven entre soldats, es feia referència als moviments militars, Pere Mestres: “Referente a mi campaña cuando fue más dura fue el año pasado, ahora por aquí están tranquilos. Suelen darse o recibir algun golpe de mano o alguna mina pero de poca actividad, eso no quiere decir que si sacas la cabeza del parapeto siempre silvan como los morterazos y obuses, en fin es la guerra.”⁸. Es parla de les baixes de companys i coneguts, els retrobaments, canvis de companyia, i es recorden moments compartits en el passat.

La diferència en definitiva és que amb la família evita parlar de la guerra, parlen de temes més personals, i amb els seus amics, que també són militars parlen de la guerra i expliquen els moviments militars de la seva zona.

Era l’únic moment d’intimitat per expressar tot el que pensaven.

Importància del tabac

El tabac era important pels soldats. En un fragment del llibre “115 dies a l’Ebre”, el sacrifici de la Lleva del Biberó” en Pere Boix (soldat d’aquesta lleva) explica: *Deien que era un front tranquil, que fins i tot s’intercanviaven tabac per paper de fumar. I es tiraven els paquets de picadura de tabac, i si quedaven curts, paraven la guerra, i deien “Alto, que vaig a buscar el tabac...”, o el passaven per un sistema de cordill amb una petita plataforma de suro pel riu, surant i a ningú se li acudia disparar. El tabac era sagrat!. Era increïble...es parava la guerra per un paquet de tabac...*⁹El besavi enviava part del tabac que rebia al

⁷ Carta del 31 d’agost de 1938, de Josep Raventós a Roser Raventós. (Annex: Fig. 20.).

⁸ Carta del 21 d’agost de 1938, de Pere Mestres a Josep Raventós. (Fig. 11.).

⁹ Montellà, A. (2013): *115 dies a l’Ebre, el sacrifici de la Lleva del Biberó*. Barcelona: Ed. Ara Llibres. Pàg. 80

seu pare i es mostrava molt enfadat quan algú es quedava el tabac de l'enviament.

4.3.2. ANÀLISI D'ALTRES ELEMENTS TROBATS DINS LA CORRESPONDÈNCIA, ELS "PARTES DE RETRETA".

Els "partes de retreta" són els comunicats que informen de les incidències diàries al front anotant les baixes i altes de soldats i la munició que tenen assignada.

2 de juliol de 1938

Aquest "parte de retreta" del dia 2 de juliol de 1938, comunica que van morir

1ª Compañía - 1ª Pelotón - 2ª Escuadra -		N.º FUSIL	N.º BAJES
CLASES	NOMBRES		
CABO	José Raventós Soler	1243011	2
Soldado	Miguel Merino Zola	26479	1
"	José Ibáñez García	61147	1
"	José Gargallo Chiva	975767	1
"	José Dulcet Llopart	179359	1
"	José Flor Abarques	583003	1

dues persones. Un dels morts va ser Fermín Riquelme Nicolàs, que era un Sergent i també va morir Pedro Hueso Martínez, que era Cabo. Van morir a la zona de la Muela, en aquells dies la 96 Brigada Mixta, estava combatent intensament en aquella zona, i va guanyar moltes posicions estratègiques.

El mateix dia es va afegir un altre soldat ras anomenat Josep Dulcet Llopart¹⁰, o sigui el nombre de soldats que estaven sota el seu comandament va augmentar, no hi va haver cap baixa.

Fig. 7. Parte de retreta del dia 2 de juliol de 1938

¹⁰ Josep M^è Dulcet Llopart: Conseller anarcosindicalista de l'ajuntament de Gèlida, entre els anys 1937 i 1938, que en aquest darrer any es va incorporar a l'exèrcit del bàndol republicà. Quan va acabar la guerra va ser empresonat i condemnat a mort. Posteriorment se li va commutar per la pena de treballs forçats construint la carretera de Coll de Nargó. Al cap de set anys un cop complida la pena imposada va tornar a casa i va entrar a treballar a la fàbrica de paper de la localitat. Va morir a l'edat de 81 anys.

24 de juliol de 1938

Aquest comunicat del dia 24 de juliol de 1938, explica que no hi va haver

1er Pelotón - 2ª escuadra

PARTE DE DIANA	HOMBRES	FUSILES	BOMBAS
Cabos - -	1		
Soldados - -	4	5	6
		COMBUSTIBLES	
		5	

Jon Barrenti

En Campaña a 24 de Julio del 1938.

baixes. Aquest va ser un dia tranquil, en el que es van dedicar a fortificar la zona fins on havien avançat, o sigui la zona de Los Olmos.

Fig. 8. Parte de retreta del dia 24 de juliol de 1938

12 d'agost de 1938

Aquest "parte de retreta" del dia 12 d'agost de 1938, diu que no hi ha novetat

2ª ESCUADRA

PARTE DE RETRETA			
Cabo - - - -			
Soldados - - - -			
<u>Sin novedad</u>			
	TOTAL		

Jon Barrenti

En Campaña a 12 de agosto de 1938.

respecte el dia anterior de campanya. La data d'aquest "parte de retreta" coincideix amb el dia que va començar la Batalla del "Rincón de Arnau", la qual van guanyar els republicans, amb una forta ofensiva contra els nacionals.

Fig. 9. Parte de retreta del dia 12 d'agost de 1938

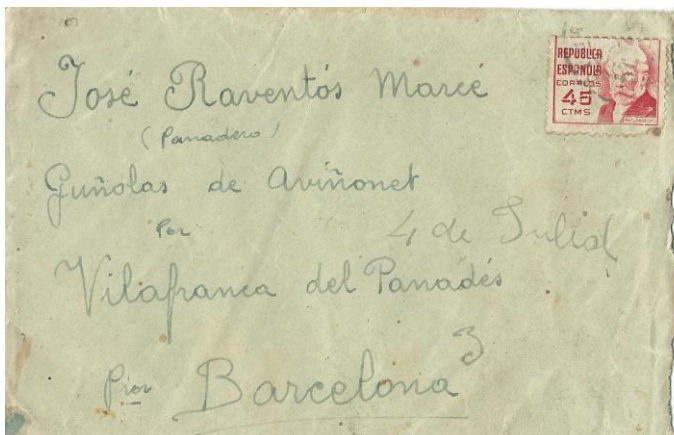
4.3.3. ANÀLISI DE L'ASPECTE FORMAL DE LES CARTES

Les dades com a remitent dels sobres que enviava i l'adreça militar on rebia les cartes ens ha permès situar el besavi al front de Llevant.

Josep Raventós Solé: 96 B.M., 39 Divisió, 383 Batalló, 1a Companyia, Base Túrria nº 1.C.C. nº 16 (Terol)

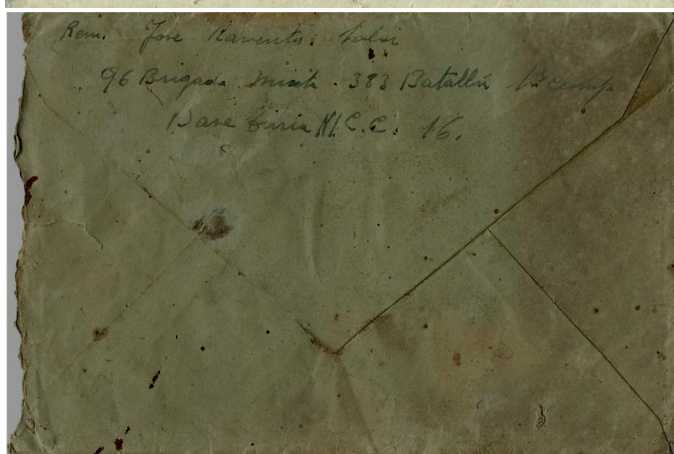
Carta a la família

El receptor és el seu pare, José Raventós Marcé, especifica que és el forner. De l'adreça no detalla el carrer ni el número, afegeix el nom del poble de “Guñolas de Aviñonet” i especifica que la carta ha de passar per “Vilafranca del

Panadés”, província de Barcelona. En el sobre hi ha una data que es correspon amb la data de la carta que conté.

Els noms de les localitats estan castellanitzats.

El segell és de la República Española i el seu import és de 45 cèntims.

El material de què estan fets el sobre i la carta són molt similars als material de correu actuals.

Fig. 10. Sobre de la carta (davant i darrere) de Josep Raventós Solé a Josep Raventós Marcé (pare).

Carta entre companys militars.

Fig. 11.
Carta de
Pere
Mestres a
Josep
Raventós.

Remitent, situat a la part superior esquerra

Pere Mestres: 5 B.M., 18 Divisió, 17 Batalló Carrabiners, 2a Companyia Base 1a C.C. nº3 (Madrid)

Receptor, situat al centre

Camarada Josep Raventós Solé: 96 B.M., 39 Divisió, 383 Batalló, 1a Companyia, Base Túria nº 1.C.C. nº 16 (Terol)

La carta té dos segells, un és del cos de carrabiners i tenia un cost de 10 cèntims i l'altre és un segell de correu ordinari de la República i tenia un cost de 45 cèntims.

El material de què està feta és dur, amb forma de tríptic i al plegar-la té la funció de full de carta i de sobre al mateix temps

Targeta de campanya del combatent adreçada a la família

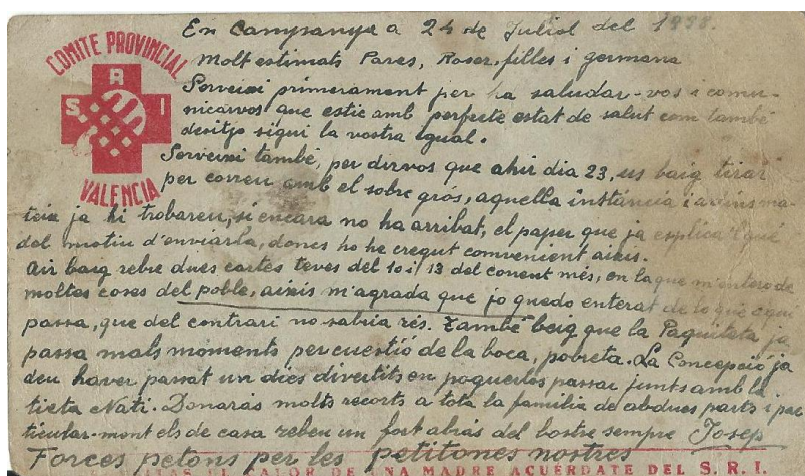
De material dur, A la part de davant de la targeta, hi figura l'adreça del receptor

encapçalada amb la paraula *camarada*. A la part inferior hi ha el missatge imprès: “Realizando la unión de la solidaridad habrás acelerado la victoria.”

Fig. 12. Part de davant de la Targeta de campanya del combatent, dirigit a Josep Raventós Marcé de Josep Raventós

A la part de darrere de la targeta, hi ha el missatge que en Josep Raventós envia al seu pare. A la part superior esquerra hi ha el logotip del Comitè

Provincial de València del S.R.I. (Socors Roig Internacional). A la part inferior hi ha el missatge imprès: *Cuándo no tengas el calor de una madre acuérdate del S.R.I.*

Fig. 13. Part del darrere de la Targeta de campanya del combatent, dirigit a Josep Raventós Marcé de Josep Raventós.

4.4. ACLARIMENT DE SI LA MORT DEL BESAVI VA SER ACCIDENTAL O VA SER UN HOMICIDI.

Hem cregut important fer el seguiment d'una instància que anava adreçada a Rafael Palacios perquè és la que ens va fer dubtar de si el besavi podia ser un dels depurats de l'Exèrcit Popular i que per tant la seva mort no havia estat accidental. La informació que havien donat a la família un dels testimonis oculars era que havia estat un accident.

El dia 23 de juliol de 1938, Josep Raventós envia una carta a la seva dona, explicant-li que li adjunta en aquesta mateixa carta la instància per sol·licitar el canvi a Intendència que la família li havia fet arribar per a *“poder-ho tirar jo a la companyia , o sigui al capità però ha resultat que el capità no està ara aquí#-legible.....no està per aquestes coses i a més em desenganya de que n'hi ha a cents que s'esperen per entrar a Intendència i després que jo ja sé que aquí no hi posen interès amb això, perquè lo que volen és gent al front i no a treure'n”*. A continuació explica *“ Doncs ja havia pensat d'enviar-lo amb vosaltres i com que ja és firmat meu, ara com que també tenia de venir cap aquí a Barcelona, al Ministeri de Defensa Nacional, doncs ho poseu en un altre sobre i l'envieu a Barcelona.... perquè aquí no hi havia res a fer, , si ho hagués exigít tampoc li haurien donat el curs necessari i després m'haurien dit que l'havien retornat sense aprovar.”*¹¹

El dia 24 de juliol de 1938, Josep Raventós envia una “Tarjeta de campaña del combatiente”¹² explicant que els hi havia enviat el dia abans un sobre gros en el qual hi havia la instància i un escrit explicant el perquè del retorn de la instància i els hi diu que els hi envia aquesta carta (del dia 24 de juliol de 1938), per si encara no els hi ha arribat l'altre escrit que explicava el perquè, i que ho sabrien quan arribés.

El dia 25 d'agost de 1938, la Montserrat Raventós (germana del Josep Raventós) li envia una carta , explicant que ella i la Maria Pepa havien anat a veure el Rafael Palacios que en aquell moment era el cap del SIM (Servicio de

¹¹ Carta del 23 de juliol de 1938, de Josep Raventós a Roser Raventós. (Annex: Fig. 17.)

¹² Targeta de campanya del 24 de juliol de 1938, Josep Raventós Solé a Josep Raventós Marcé. (Fig. 10.).

Información Militar), per portar-li la instància on es demana el canvi a Intendència per a Josep Raventós i el retorn del nuvi de la Maria Pepa amb un “equip quirúrgic”. A continuació explica que el Palacios els hi va dir que “ *ho havien mal dirigit, que no estava bé*”¹³ però més endavant es mostra enfadada, ja que al cap de pocs dies el nuvi de la Maria Pepa havia arribat i que en canvi ells havien de reenviar la instància al capità de campanya per tornar a començar el procés.

El dia 27 d'agost de 1938 la Roser Raventós envia una carta al seu marit, explicant que la Montserrat havia anat a veure el Palacios i que no li havien acceptat la instància ja que l'havia de portar ell (Josep Raventós) als caps de la seva companyia. També explica que la Montserrat insisteix a fer-li arribar la instància perquè la cursi però que ella mateixa (la Roser) li va dir que no calia que li enviés, ja que no serviria de res, i que malgrat tot la Montserrat la hi va enviar igualment.¹⁴

El dia 31 d'agost de 1938, en Josep Raventós, escriu, una carta a la Roser en la que explica que respon totes les cartes que li havien enviat i a més a més que havia rebut un altre cop la instància i acaba dient que “ *la Montserrat ha anat a trobar el Sr. Palacios i que ella ha fet tot el que li ha dit i m'explica el que he de fer, doncs jo ara ho miraré. Ja ho veurem.*”¹⁵

No sabem si la instància es va cursar finalment però la possible insistència ens va fer plantejar la hipòtesi de la seva mort per depuració.

Els comissaris de la SIM, com en Rafael Palacios, tenien una doble funció, la d'adoctrinar i mantenir l'ànim dels combatents i detectar dins el cos, no només els elements feixistes i possibles desertors, sinó també a tots els que considerava enemics dels comunistes, com els troskistes, anarquistes, cristians, etc.

¹³ Carta del 25 d'agost de 1938, de Montserrat Raventós Solé a Josep Raventós. (Annex: Fig. 18.).

¹⁴ Carta del 27 d'agost de 1938, de Roser Raventós a Josep Raventós. (Annex: Fig. 19.).

¹⁵ Carta del 31 d'agost de 1938, de Josep Raventós a Roser Raventós. (Annex: Fig. 20.).

La lectura d'un capítol del llibre "Desertores"¹⁶ de Pedro Corral ens mostra com Rafael Palacios dona l'ordre d'executar un possible desertor. En aquest llibre s'explica que el tinent Francisco Arderius Perales (Cap de l'Estat Major del XVI del Cos de l'exèrcit), s'estranya per els nombrosos comunicats de la 96 B.M en els que constaven la mort d'homes de la unitat per intentar passar-se a les línies enemigues. Les investigacions es van realitzar al marge del SIM i van intervenir fins i tot trucades telefòniques de la 96 B.M. Es va captar la següent conversa, entre el cap de la SIM d'aquesta unitat, el tinent Rafael Palacios i el responsable accidental d'aquest mateix servei en el XVI cos de l'exèrcit el comandant Millán Martínez, del Partit Comunista:

—Diga, es el jefe del S.I.M.?

—Sí.

—Es Ud. Millán?

—Sí.

—A sus órdenes. Aquí Palacios. No hemos sacado nada en claro pues no ha contestado nada más que con negativas, pero como el hecho está más que comprobado, he dicho que lo lleven al 2.º Batallón. Mañana se lo daré en el Parte como muerto al intentar evadirse.

—Bueno, está bien.

Aquesta conversa va tenir lloc el dia 19 de Novembre de 1938 a les 20:30h. A les 18h del dia següent, es va comunicar que havia mort aquest soldat del 382 Batalló a l'intentar passar-se a l'enemic. Aquest soldat era afiliat a la UGT.

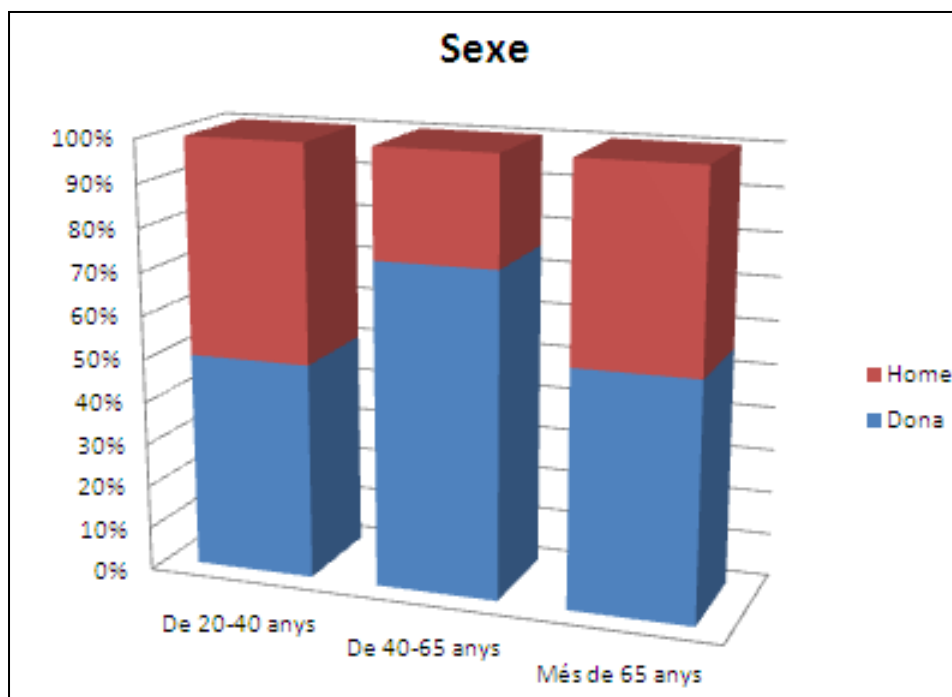
Manuel Ramos (tècnic comarcal de turisme), ens va dir que no constava el nom de Josep Raventós Solé en els documents on s'hi detallen les depuracions d'aquella zona. Cal tenir en compte que es van cremar molts documents amb la rendició dels soldats republicans i molta informació no s'ha conservat. Malgrat tot els arguments del Manuel per descartar la depuració van ser que aquell dia no s'estava lluitant i per tant era un dia de calma i això feia més creïble l'argument de l'accident ja que en un dia de calma una depuració hauria estat molt evident.

¹⁶ Corral, P. (2007): *Desertores*. Barcelona: Ed. Debolsillo.

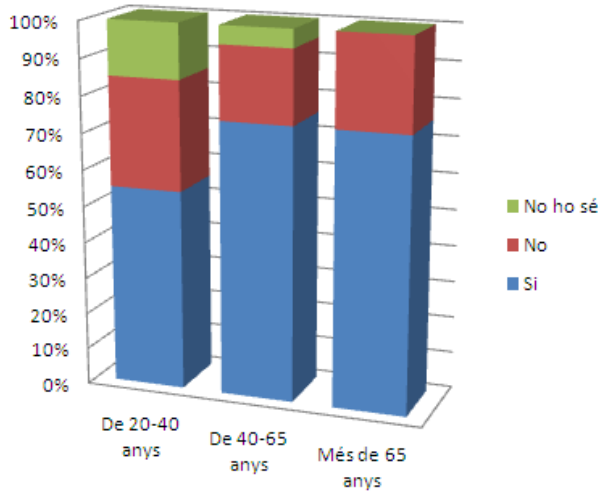
5. ENQUESTES

S'ha passat una enquesta a una part de la població per saber el grau de coneixement que es té d'alguns aspectes de la Guerra Civil, quines són les fonts d'informació, si coneix alguna història familiar relacionada amb la guerra, si considera que s'ha pogut parlar obertament de la guerra i si considera que és important impulsar el treball de memòria històrica.

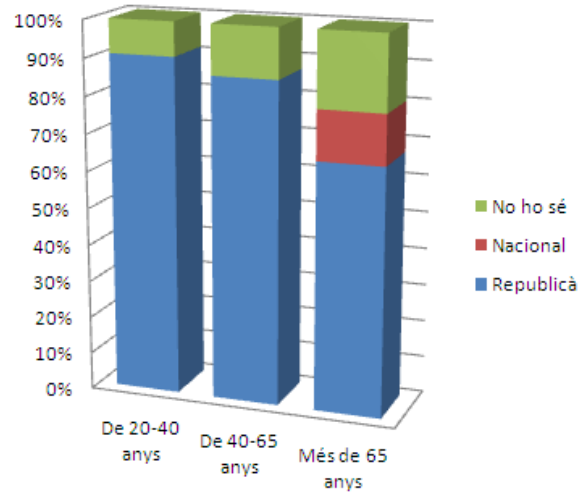
Per a fer-ho s'han establert tres franges d'edat. De 20 a 40 anys que serien les generacions nascudes en el post franquisme. De 40 a 65 anys que són les generacions nascudes a la postguerra i fins a la mort de Franco. La de més de 65 anys, és a dir les generacions nascudes durant la guerra i els deu primers anys de postguerra. De cada franja d'edat s'ha passat l'enquesta a 20 persones.

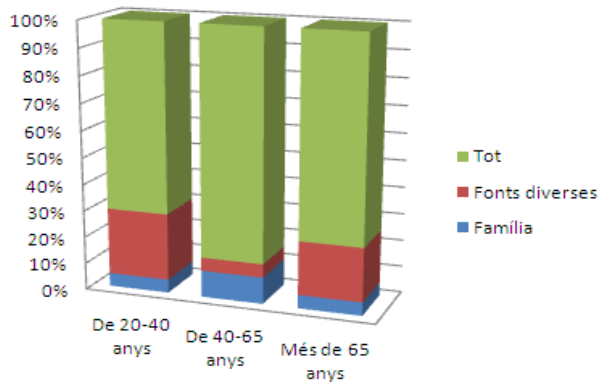
1. Tens algun familiar que hagi combatut a la Guerra Civil?

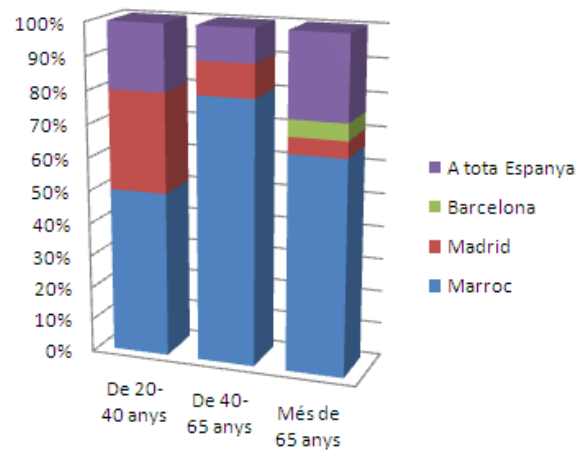
2. En cas afirmatiu, en quin bàndol va combatre?

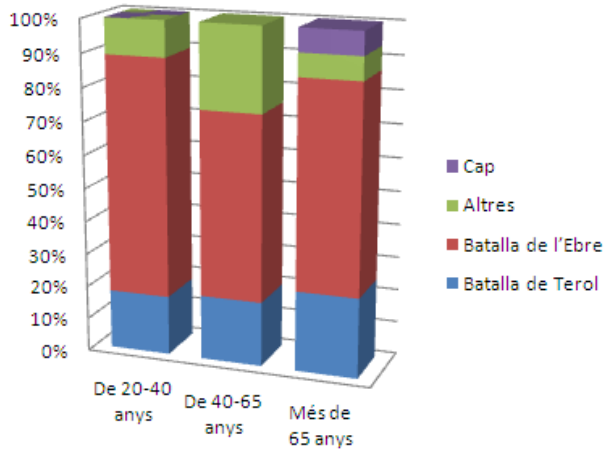
3. El que saps de la Guerra Civil, ho saps perquè t'ho ha explicat la família o perquè ho has obtingut en fons diverses (llibres, revistes,...)?

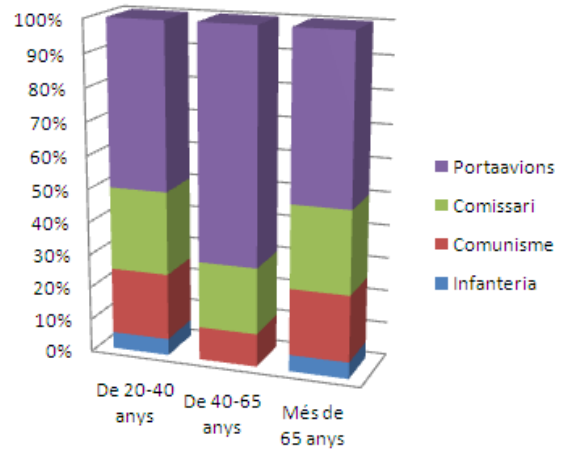
4. Saps on va iniciar-se l'aixecament militar que va portar a la Guerra Civil?

5. De quines batalles has sentit a parlar de la Guerra Civil?

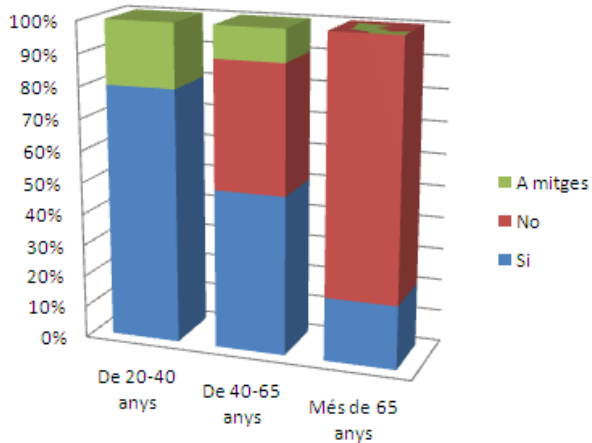

6. Quina d'aquestes paraules no està relacionada amb la Guerra Civil?

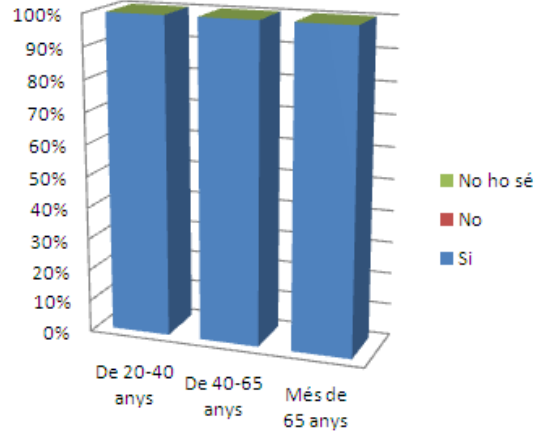

7. Podries explicar alguna anècdota que coneguis de la guerra?¹⁷

8. Creus que la teva generació ha pogut parlar obertament de la Guerra Civil?

9. Creus que s'ha d'impulsar el treball, recerca de memòria històrica?

¹⁷ Les respostes d'aquest punt queden recollides als annexos.

6. CONCLUSIONS

6.1. CONCLUSIONS DE LA RECERCA

L'objectiu principal d'aquest treball és recuperar la memòria d'una part de la vida de combatent de Josep Raventós Solé.

Segons les informacions rebudes per part dels arxius generals militars d'Àvila¹⁸ i de Guadalajara¹⁹, i l'Arxiu Intermedi Militar Pirenaic²⁰ no s'han trobat dades sobre el procés de reclutament i incorporació a les milícies de Josep Raventós. Les primeres dades que el situen al front és una carta que li envia el seu nebot Josep Esteve el dia 30 de juliol de 1936, de la que es dedueix que ja s'ha incorporat a les milícies. Des de l'anterior data, l'any 1937 i fins a l'1 de març de 1938, no tenim cap dada referent a ell, ja que no es conserven cartes, ni hi ha cap tipus d'informació en cap document oficial. Desconeixem si ell va participar en la batalla de Terol (desembre de 1937/febrer de 1938) com a membre de la 64 B.M. De l'1 de març de 1938, quan feia pocs dies que havia acabat aquesta batalla, sabem que estava a Avinyonet perquè així ho diu el certificat mèdic²¹ de l'inspector metge que el va atendre. A partir del 14 de maig de 1938, ja sabem que forma part de la 96 B.M per una carta de Josep Bertran del dia 16 de juny de 1938. A partir d'aquí amb l'informació aportada pels llibres podem saber tots els moviments militars que va dur a terme aquesta brigada i per tant podem localitzar-lo.

Sabem que a finals d'abril va començar l'ofensiva nacional de Llevant, que havia de culminar amb la caiguda de València i des del 14 de maig podem seguir dia per dia el retrocés de la 96 B.M. i d'altres brigades de la mateixa divisió que resisteixen amb fermesa l'avanç nacional i fan que sigui molt lent. En el dia a dia es poden observar tant els avenços com els retrocessos de les tropes i els períodes de calma en que fortificaven les posicions guanyades. Del 18 al 23 de juliol els republicans van resistir tots els atacs dels nacionals, amb

¹⁸ Resposta Arxiu General Militar d'Àvila. (Annex: Fig. 21.).

¹⁹ Resposta Arxiu General Militar Guadalajara. (Annex: Fig. 23.).

²⁰ Resposta Arxiu Intermedi Militar Pirenaic (Annex: Fig. 22.).

²¹ Certificat mèdic del dia 1 de març de 1938, del Dr. Frederico Juan. (Annex: Fig. 14.).

l'anomenada Línia XYZ. El 12 d'agost, es va voler trencar aquesta dinàmica i es va dur a terme una forta ofensiva per part de la 39a Divisió republicana que es va anomenar Batalla del Rincón de Arnau, que tenia per objectiu distreure les tropes nacionals de la Batalla de l'Ebre. El dia 13 d'agost culmina amb la derrota republicana i curiosament malgrat les nombroses baixes d'ambdós bàndols el besavi, escriu un "parte de retreta" en el que diu que no hi ha hagut cap baixa dels homes que té sota el seu comandament. A partir del 14 d'agost es continua combatent fins al dia 18 de setembre que s'inicia la gran ofensiva republicana a la Serra de Javalambre, en la qual es van succeint triomfs i derrotes, fins que el dia 25 de setembre el comandament de l'exèrcit de Llevant dóna per perduda aquesta batalla i ordena la desmobilització de les forces. En aquest sector encara es continua combatent fins al 29 de setembre. El dia 26 d'agost de 1938, mor el besavi a causa de l'explosió d'una bomba que en aquell moment estava manipulant.

Aquest treball de recerca no hauria estat possible si la família no hagués guardat les cartes i altres documents del besavi. L'únic document oficial que tenia la família era un certificat de defunció²², en el qual s'informava del lloc i el dia de la mort. Després hem pogut comprovar que pel que fa al lloc era una dada aproximada. Afortunadament hi havia cartes que conservaven la seva adreça de destí militar. A partir d'elles i gràcies a la predisposició i coneixements de Manuel Ramos, nosaltres ens vam plantejar altres objectius: els coneixements dels moviments de les tropes i les depuracions. La lectura aprofundida i repetida de les cartes ens han aportat nous coneixements que ens han resultat del tot necessaris per desenvolupar els objectius. Ens ha donat una visió general de com vivia la família la guerra.

La destrucció de documentació al final de la guerra per part de l'exèrcit republicà ha dificultat la tasca d'investigació, perquè no tenim cap mena d'informació que ens hagi situat el besavi en una brigada o en una altra. Per aquest motiu no hem pogut fer el seu seguiment des del reclutament fins a la seva mort tal com ens ho havíem proposat en un principi. Hem hagut de refiar-

²² Certificat de defunció de Josep Raventós Solé. (Annex: Fig. 15.)

nos de les cartes per a fer-ho i per aquest motiu, tenim dades des del mes de juliol de 1938.

La visita a les restes de les fortificacions defensives, ens va motivar a fer una recerca més exhaustiva, perquè ens ho va fer veure tot d'una altra forma. Vam ser conscients de les condicions de vida en les que es trobaven. El fet de pensar que ell va estar en les zones que vam visitar, va ser molt colpidor.

En la lectura hi hem trobat certs aspectes que ens han sorprès. Els més rellevants han sigut els relacionats amb intendència, els aliments i la roba que la família li feia arribar. Ens ha fet pensar que la família veient la misèria que es vivia en aquell període creien que al front encara devia ser pitjor i per aquesta raó li enviaven espadenyas, mitjons, botifarres, conyac,... per complementar el que els donava la intendència del front.

Hem pogut recuperar un retall de memòria històrica, en aquest cas del meu besavi, que va lluitar per defensar la república legal, com molts altres soldats de l'exèrcit republicà, que no van ser homenejats de cap forma, ans el contrari, se'ls va humiliar, reprimir, afusellar, els van tancar en camps de concentració, es van haver d'exiliar, El meu besavi no en va sortir amb vida, com molts altres i les famílies ho van passar molt malament. Aquest treball ha servit per recuperar la memòria del meu besavi i la d'altres combatents que han sortit al llarg del treball.

6.2. CONCLUSIONS DE L'ENQUESTA

Aquesta enquesta l'han respost aproximadament un 50 % de dones i homes de 20 a 40 anys i de més de 65 anys. En la franja de 40 a 65 anys el percentatge és de poc més d'un 70% de dones enquestades, la resta són homes.

L'objectiu de la **primera pregunta**, era saber si sabien o se'ls hi havia fet saber, si tenien un familiar que hagués combatut a la guerra civil. S'observa que en les franges d'edat més alta i la intermèdia tenen més coneixement sobre aquest tema. Hi ha un 100% de persones majors de 65 anys que ho

saben, en el cas de les persones entre 40 i 65 anys el percentatge és d'un 95% i en el cas de les persones de 20 a 40 anys ho saben un 82% dels enquestats.

En la **segona pregunta**, es pretén saber si se sap en quins bàndols van combatre. En la franja més jove, un 10% no ho saben i el 90% assegura que ho van fer en el bàndol republicà. En el cas de la franja intermèdia augmenta a un 15% els que no ho saben i la resta, un 85%, afirma que ho van fer en el bàndol republicà. Finalment la franja d'edat més alta augmenta a un 22% el percentatge de persones que no ho saben, apareix aproximadament un 12% que afirmen que va combatre en el bàndol nacional i un 66% afirmen que ho van fer en el bàndol republicà.

En la **tercera pregunta**, es pretén saber quines són les fonts d'informació que li han aportat els coneixements que té sobre la Guerra Civil. Curiosament un 3% dels enquestats de les franges de més edat i de menys edat afirmen que la informació els hi ve de la família. En el cas de la franja intermèdia aquest percentatge és més elevat, d' aproximadament un 8%. Això ens fa pensar que la pregunta no està ben plantejada, ja que es devien referir als coneixements de la pregunta anterior. El percentatge de gent que ha obtingut la informació de tot tipus de fonts, és el més elevat, en els joves és d'un 72%, la intermèdia és d'un 86% i de l'edat més gran és d'un 77%. La resta fa referència a les fonts diverses (llibres, revistes, pel·lícules, documentals,...). És curiosa la semblança de resposta entre la franja més jove i la més gran.

En la **quarta pregunta**, es pretén saber el grau de coneixement que es tenia sobre l'inici de la Guerra Civil. S'ha pogut observar que en la franja d'edat més jove, es té un coneixement més baix sobre el tema plantejat, ja que menys d'un 50% han respost que havia començat a Marroc, en canvi a la franja intermèdia hi ha un 80% d'encerts i un 65% d'encerts en la franja més alta d'edat. La resta de percentatge són en totes les edats les respostes errònies.

En la **cinquena pregunta**, es pretén saber de quines batalles de la Guerra Civil s'havia sentit a parlar. Es pot observar que hi ha una majoria de persones que han sentit a parlar de la batalla de l'Ebre en les tres franges, hi ha un 72% de joves, aproximadament un 54% de persones de la franja intermèdia i un 65% de la franja d'edat més avançada, que han sentit a parlar d'aquesta batalla,

segurament per la duresa d'aquesta batalla i per la seva durada. També es pot observar una gran semblança en el coneixement de la batalla de Terol, ja que en les tres franges es mouen sobre el 15% i el 20% de coneixement sobre aquesta batalla. De la franja intermèdia, un 25% de persones han sentit a parlar d'altres batalles, en els joves un 11% de persones han sentit a parlar sobre altres batalles i dels de més de 65 anys un 8% de persones han sentit a parlar d'altres batalles. En aquesta última franja d'edat també hi ha un altre 8% de persones que no han sentit a parlar de cap batalla, en els joves només hi ha un 1% que no n'ha sentit a parlar de cap.

En la **sisena pregunta**, torna a ser una pregunta per saber quin coneixement es té sobre conceptes de la Guerra Civil, per això s'han donat 4 respostes possibles per escollir, per dir quina no estava relacionada amb la Guerra Civil. Curiosament s'observa que el percentatge d'encert dels joves és el mateix que els majors de 65 anys, un 52% de persones d'ambdues franges han encertat la pregunta, han dit que era portaavions. En canvi la franja intermèdia té un 72% d'encert. La resta del percentatge en totes les edats han marcat les respostes errònies.

En la **vuitena pregunta**, es pretén saber quina opinió èpoques viscudes hi havia hagut censura alhora de parlar d'aspectes de la Guerra Civil. S'observa que la franja més jove, han pogut parlar més obertament que les altres dues franges. Hi ha un 78% que diuen que sí que han pogut parlar obertament i un 22% diuen que han pogut parlar a mitges. En canvi en les altres dues franges apareixen ja opinions de que hi va haver censura, un 40% de persones de 40 a 65 anys han dit que creuen que no es podia parlar obertament, un 11% diuen que a mitges i un 41% diuen que sí que van poder parlar obertament. La franja de més de 65 anys una gran majoria amb un 78% de persones, creuen que no es podia parlar obertament, un 1% diuen que van poder parlar a mitges i un 21% de persones diuen que creuen que han pogut parlar obertament sobre aquest tema.

En la **novena pregunta**, es demana l'opinió de la gent sobre si s'hauria de treballar més per avançar amb el procés de memòria històrica. En les tres franges hi ha hagut una unanimitat en el sí, que hi hauria d'haver més treball per avançar en el procés de memòria històrica.

S'ha pogut observar que els enquestats d'edat intermèdia, de 40 a 65 anys tenen més coneixements sobre la Guerra Civil espanyola que les persones de la franja d'edat més baixa i de la més alta. Aquestes últimes tenen percentatges molt similars en les respostes. Pels més joves, probablement perquè els queda lluny i saben el que s'ha estudiat en els centres educatius. Pel que fa als més grans, perquè han viscut les conseqüències de la guerra i no volen recordar, ja que ho van passar molt malament, a més a més la visió de la guerra que se'ls hi va explicar a l'escola era molt poc objectiva, s'ajustava a la ideologia franquista.

7. AGRAÏMENTS

Un especial agraïment a Manuel Ramos, tècnic comarcal de turisme de Gúdar Javalambre, per haver-nos ajudat a aclarir temes sobre els moviments de la 96 B.M i la zona de la mort del besavi.

A en Guillermo Pastor, director tècnic de l'Arxiu Intermedi Militar Pirenaic per ajudar-nos amb les recerques sol·licitades.

A l'Arxiu General Militar de Guadalajara i a l'Arxiu General Militar d'Àvila, per haver recercat la informació sol·licitada referent al meu besavi.

A la família Dulcet per haver-nos explicat tot el que sabien sobre el seu pare, en Josep Dulcet.

A tota la gent que ha acceptat respondre les enquestes aportant el seu coneixement i opinió.

8. GLOSSARI

Alferes: Oficial dels exèrcits de terra i aire en el grau i l'ocupació inferiors de la carrera militar.

Artilleria: Conjunt de canons, de morters, d'obusos, etc., de què disposa un exèrcit, una plaça, un vaixell, etc., juntament amb llurs municions i el material accessori corresponent.

Batalló de Carrabiners: A l'estat espanyol, guàrdia destinat a la repressió del contraban i a la vigilància de costes, fronteres i duanes. Soldat armat amb una carrabina (fusell curt i lleuger amb l'interior del canó estriat). En zones on no es donessin aquestes característiques actuaven en moments puntuals com ara aldarulls, revoltes o bé altres concentracions de persones que es disposessin a manifestar el seu descontentament al carrer.

Bateria d'artilleria: Obra de fortificació on és emplaçada l'artilleria

Brigada: Van ser les unitats bàsiques de l'Exèrcit Popular de la República. Es van crear l'octubre de 1936.

Comarada: Significa coreligionari (persona que professa la mateixa religió que una altra) o company. Tenia una connotació de comunió amb la ideologia comunista.

Campanya: Període en què les tropes resideixen o operen en zones o àrees declarades en estat de guerra.

Capità: Oficial de l'exèrcit de terra, de grau superior al tinent i inferior al comandant, a qui reglamentàriament correspon el comandament d'una companyia, un esquadró o una bateria.

Comissaris: Durant les èpoques revolucionàries, individu encarregat pel poder civil, o per un partit revolucionari, del manteniment de la fidelitat als principis ideològics i del control global dins les forces armades. També és el funcionari

de policia que té cura del compliment de les lleis i les ordres establertes per l'autoritat referents a l'ordre públic.

Companyia de metralladores: Segons el “Bolletí Oficial de la província d'Oviedo, 25 de desembre de 1936” que estableix la composició de batalló de milícies establerta pel govern republicà, la companyia de metralladores forma part d'un batalló i està integrada per 151 persones entre comandaments i soldats. És l'única secció del batalló que disposa de metralladores i d'un major nombre de pistoles.

Correu de campanya: Fa referència a la correspondència que recorrien totes les línies del mateix exèrcit, o bé també la persona encarregada de portar els correus.

Cos d'exèrcit: Tot col·lectiu, conjunt de persones que formen com un organisme, que exerceixen una mateixa funció. Unitat militar superior a la divisió i inferior a l'exèrcit. La unió entre diverses Divisions formava un cos d'exèrcit.

Depuració: Acció política encaminada a mantenir i a garantir l'homogeneïtat ideològica d'un règim polític mitjançant l'eliminació dels membres considerats perillosos i desafectes.

Esquadres: Colla de gent armada sota les ordres d'un cap. Unitat militar, la més inferior, sota les ordres d'un caporal.

Esquadró: Conjunt de gent armada i ordenada en batalla.

Giro postal: És un servei de pagament a distància mitjançant el correu o telègraf en el qual la persona emissora sol·licita l'enviament d'una quantitat de diners determinada especificant les dades del receptor. L'emissor abona la quantitat de diners que vol enviar a l'empresa que farà el servei. Aquesta cobra una taxa en funció de la quantitat de diners que s'envien. A l'oficina de pagament es rep el detall de la suma i qui el rep.

Infanteria: Conjunt de tropes que van a peu i combaten durant una guerra o una revolta. N'hi ha de 2 tipus diferents: **Infanteria de marina:** Conjunt de tropes que formen part de l'armada i han estat entrenades per efectuar

desembarcaments. **Infanteria lleugera:** Conjunt de tropes, equipades amb armament lleuger, que efectuen serveis de descoberta, avançada i guerrilles.

Intendència: Cos de l'exèrcit encarregat del proveïment d'aliment, vestit i material a les tropes.

Oficials: Persona que en la milícia té el grau d'alferes, tinent o capità o els similars de l'armada. Hi ha diversos oficials: **Oficial de carrera:** El qui obté la graduació inicial com a oficial en una acadèmia militar. **Oficial de complement:** El qui obté la graduació d'oficial després d'haver efectuat uns breus cursos i amb l'objecte de prestar serveis d'oficial subaltern durant un temps limitat. **Oficial general:** El qui obté el grau general de brigada i superiors.

Sanitat militar: Cos encarregat de la salut de l'exèrcit.

Sapadors: Soldat, generalment del cos d'enginyers, encarregat del treball de sapes, trinxeres i altres excavacions.

Servicio de Información Militar (SIM): va ser el nom de l'agència d'intel·ligència i del servei de seguretat de la Segona República Espanyola durant la Guerra Civil Espanyola. Els seus objectius no eren solament els elements «feixistes», o els espies dels revoltats. També es va dedicar a perseguir a tots els que considerava enemics dels comunistes, com els trotskistes, anarquistes, cristians, etc.

Socors Roig Internacional (SRI): Va ser un servei social internacional organitzat per la Internacional Comunista. El SRI va conduir campanyes de suport als presoners comunistes i va reunir suport material i humanitari en situacions específiques.

Tinent: Denominació genèrica, emprada en l'exèrcit i l'armada per a designar diverses categories o graus militars. Grau militar entre els d'alferes i capità.

9. BIBLIOGRAFIA I FONTS D'INFORMACIÓ

-Buscar familiar

<http://www.combatientes.es/Busquedas.htm>

<http://www.sbhac.net/Republica/Fuerzas/EPR/EprL/BM064.htm>

-Glossari

<http://www.rojoyazul.net/miscelanea/diccionario.htm#a>

<http://www.diccionari.cat/>

Enciclopèdia Catalana Temàtica, Medi social (Tom 6), Editorial Proa

-Diaris i revistes digitals

ABC: <http://www.abc.es/especiales/guerra-civil/supervivientes/viana.asp>

<http://hemeroteca.abc.es/>

Sapiens: <http://blogs.sapiens.cat/historiadorvital/2010/09/05/la-fosa-comu-dalbalat-dels-tarongers/>

<http://blogs.sapiens.cat/historiadorvital/2010/10/13/la-batalla-de-terol/>

La Vanguardia: <http://www.lavanguardia.com/hemeroteca/index.html>

Hemeroteca general: <http://www.bne.es/es/Catalogos/HemerotecaDigital/>

Altres: http://www.aragon.es/estaticos/GobiernoAragon/Departamentos/PoliticaTerritorialJusticialInterior/Documentos/docs/Areas/Informaci%C3%B3n%20territorial/Publicaciones/Coleccion_Territorio/Comarca_com_Teruel/GuerraCivil.pdf

-Altres informacions

<http://www.buxaweb.com/historia/temes/escat/guerracivil.htm>

<http://www.guerracivil1936.galeon.com/crono.htm>

<http://www.aragonesasi.com/historia/cronologia.php>

<http://www.ranimirum.com/guerracivil/1938.htm>

<http://www.enluque.es/paginas/historia/guerra-civil/cronologia/1938.htm>

http://carlos1202.eresmas.com/la_batalla_de_teruel1.htm

http://perso.wanadoo.es/e/carlos1202/vestigios_de_la_batalla.htm

http://www.terueltirwal.es/teruel/batalla_teruel.html

<http://www.conocereisdeverdad.org/website/index.php?id=6427>

<http://historiaencomentarios.wordpress.com/2011/03/28/la-guerra-civil-1936-1939/>

<http://www.memoriacastello.cat/11040801.html>

<http://www.grandesbatallas.es/batalla%20de%20teruel.html>

-Llibres

Vicente Marco, B. (2010): *La Batalla de Gúdar Javalambre*. Manzanera: Col·lecció Amarga Memòria.

Pérez Gómez, J. (2005): *La brigada de los Toreros, història de la 96 B.M del Ejército Popular*. Madrid: Ed. ALMENA

Montellà, A. (2013): *115 dies a l'Ebre, el sacrifici de la Lleua del Biberó*. Barcelona: Ed. Ara Llibres.

Corral, P. (2007): *Desertores*. Barcelona: Ed. Debolsillo.

-Altres fonts

Arxiu General Militar de Guadalajara, en el que tenen diversos arxius militars d'ambdós bàndols.

Arxiu General Militar d'Àvila, en el que tenen diversos arxius militars d'ambdós bàndols.

Arxiu Intermedi Militar Pirenaic, en el que tenen diversos arxius militars d'ambdós bàndols i m'han ajudat molt en la recerca d'informació.

10.

ANNEXOS

10.1. ENQUESTES

7. Podries explicar alguna anècdota que coneguis de la guerra?

“Un familiar que era mossèn es va haver d’amagar a les golfes sense poder sortir.”

“La gent que la va viure i encara és viva no en parla massa. El meu avi va ser de la quinta del biberó.”

“L’avi es va lliurar d’anar al front perquè era fuster i li van fer fer el manteniment. Ell va nèixer l’any 1914. Comentava que els soldats es cridaven d’un bàndol a l’altre: “A ver, que disparamos!”. A més entre els soldats dels dos bàndols compartien menjar. Explicava que era l’hivern i penjaven la roba perquè es morissin els polls i les puces... A la que va poder es va escapar ell i un amic i van anar al poble d’aquest. Allà es va posar malalt i fins i tot li van fer la tomba creient que s’havia de morir. L’altre avi no hi va anar perquè per edat no li tocava. L’avia va estar 3 anys sense veure els seus pares, que es van quedar a Barcelona, a ella la van portar a Alcoleche (Múrcia). Quan va acabar la guerra la van anar a buscar.”

“L’àvia anava a robar pels horts i camps de la Guineueta per poder menjar i sinó menjaven pedres.”

“El meu avi va fer les primeres cures a un ferit de metralla a l’entrada de casa seva.”

“Aquí, a la Grava, van matar a molts republicans emboscats i estan enterrats en fosses comunes al mig del bosc.”

“El meu avi s’amagava a la cova del pessebre vivent mentre bombardejaven i es ficaven un pal a la boca.”

“L’avi es va passar al bàndol nacional després de la Guerra Civil. Li van requisar propietats i el negoci de taxis.”

“Un besavi va ser ferit a la Batalla de l’Ebre i es va exiliar a Argelès.”

“Un besavi mort a la Batalla de l’Ebre.”

“Els fets de maig de 1937 a Barcelona entre comunistes (stalinistes) i anarquistes (POUM).”

“Van pagar les conseqüències de la guerra les persones més desfavorides.”

“El meu besavi estava a la marina.”

“Que passaven els militars pels carrers i quan tiraven bombes el meu avi s’anava a amagar.”

“Els meus avis van combatre a la guerra. Un era xofer de camions i després va ser xofer d’un alt càrrec republicà. L’altre era periodista de primera línia de foc. També feia d’home del correu. Tots dos avis es van escapar d’un camp de concentració i segurament per això van salvar la seva vida. Durant la guerra, les seves dones (les meves àvies), van haver de marxar a casa dels seus pares, l’una a Ulldecona i l’altra a Santes Creus. Allà van passar moltes desgràcies.”

“Els meus avis eren republicans i van haver de marxar a França. Un dels meus avis era tinent del bàndol republicà. Acabada la guerra va haver de passar uns mesos a la presó, simplement pel càrrec que havia ocupat durant la guerra, a part de que s’havia perdut la guerra.”

“El meu tiet va morir a la Batalla de l’Ebre i a un cosí de la meva mare el van afusellar al camp de la bota.”

“L’avi va estar ferit de guerra a l’hospital de Vilafranca, el venien a veure i trigaven un dia a arribar perquè bombardejaven les vies, i els trens havien d’anar parant.”

“Passaven molta gana i menjaven farinetes de farina.”

“Es va perdre la guerra perquè la gent d’esquerres es barallava entre ells. També es va cometre l’error de cremar esglésies i atacar a les monges i els capellans.”

“La meva mare va perdre tota la família.”

“Els meus pares tenien gent amagada a casa.”

“El meu avi va estar amagat a les muntanyes de Montserrat durant tres anys.”

“Tenia un avi franquista i un republicà. Van venir els soldats nacionals al poble i van fer una concentració a la plaça del poble. El meu avi franquista i divuit nois més, van presentar-se a la plaça i van dir que ells també eren franquistes. Els soldats, els van capturar i se'ls van emportar a un camp de concentració d'Astúries.”

“El meu pare era republicà i va combatre a la Batalla de l'Ebre, explicava que al vespre jugaven a cartes amb el bàndol nacional, quan s'acomiadaven sempre discutien sobre qui mataria a qui a l'endemà.”

“Un avi es va exiliar a França i després va lluitar amb el bàndol francès a la 2a Guerra Mundial, el van capturar els nazis i el van afusellar al camp de Mauthausen.”

“Els soldats passaven per casa i em preguntaven de petita (tenia tres anys): “On esta el teu pare?”; i jo responia: “A matar feixistes”.”

“El meu avi va ser condemnat i el van afusellar.”

“El meu avi va combatre a la Batalla de la Serra de Pàndols.”

“Els soldats, passaven molta gana, molta por i penalitats (mal nodrits). Queien bombes a tota hora i no sabien com estava la família fora d'allà.”

“Bombardeig sobre Avinyonet en el que hi van haver morts i molts ferits greus.”

“De petits a Avinyonet hi havia obusos i no hi podíem anar però hi anàvem igualment.”

“El pare va estar a la Batalla de l'Ebre.”

“Si et ficaves a la muntanya de Sant Joan la pava (aviació nacional) no pujava.”

“El meu pare em deia que veia com passaven les paves i s'anaven a amagar a casa.”

“Els que no creien els enviaven a casa i el meu pare els matava.”

“Fusilaron a mi padre en la cuneta de la carretera general.”

“Li van prendre les ovelles al meu pare.”

“Quan tenia tres anys van matar el meu pare a la Batalla de Terol.”

“Passaven les paves a bombardejar i nosaltres estàvem en les barraques.”

“Un tiet i el sogre van estar a la Batalla de l'Ebre, el tiet formava part de la Lleva del Biberó.”

“A la postguerra van fer fora de la feina al meu pare, perquè van dir que era *un rojo separatista*.”

10.2. FOTOGRAFIES D'INTERÈS

Fig. 6. Corrales de los Charcos (Paraíso Alto).

Fig. 7. Paraíso Alto, amb les cases derruïdes.

Fig. 8. Niu de metralladores del bàndol nacional esculpit a la roca, a la zona de Paraíso Alto.

Fig. 9. Entrada a l'abric de tropa republicà, al Barranco de la Hoz (Sarrión).

Fig. 10. Interior de l'abric de tropa republicà, al Barranco de la Hoz (Sarrión).

Fig. 11. Trinxeres republicanes, al Barranco de la Hoz (Sarrión).

Fig. 12. Nius de metralladores republicans, al Barranco de la Hoz (Sarrión).

Fig. 13. Barranco de la Hoz (Sarrión)

10.3. DOCUMENTS OFICIALS

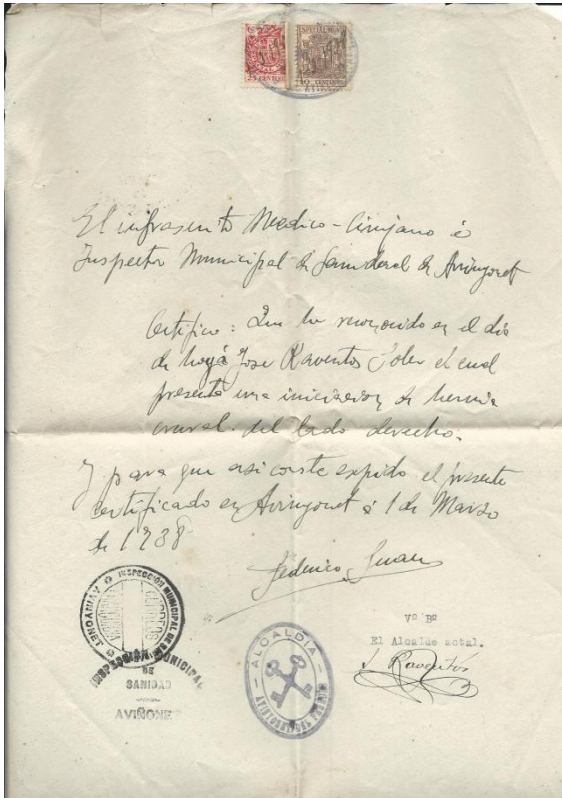

Fig. 14. Certificat mèdic del dia 1 de març de 1938, del Dr. Frederico Juan.

L 006039 P 054

Número _____

REGISTRO CIVIL DE Olorca de Rubielos

DATOS DE IDENTIDAD DEL DIFUNTO:

Nombre JOSE

Primer apellido RAVENTOS

Segundo apellido SOLÉ

hijo de Jose y de Francisca

Estado casado nacionalidad española

Nacido el día veintiocho de Mayo de mil novecientos ocho en Arinyonet

Inscrito al tomo _____

Domicilio último _____

DEFUNCION: Hora _____ día veintiseis de Septiembre de mil novecientos treinta y siete

Lugar Olorca de Rubielos

Causa heridas recibidas en acción de guerra

El enterramiento será en el cementerio

DECLARACION DE D. Exp. 86. 19/31

En su calidad de _____

Domicilio _____

Comprobación: Médico D. _____

Colegiado núm. _____ número del parte _____

OTROS TITULOS O DATOS Se declara esta inscripción en virtud ante el Juzgado de 1.ª Instancia de Olorca del día diez de febrero de mil novecientos treinta y uno

ENCARGADO D. Luis Ochoa Herrero

SECRETARIO D. Diaga Ochoa Ferrer

A las veinte horas del mes de Febrero de mil novecientos treinta y siete

(Signatures and stamps)

Fig. 15. Certificat de defunció de Josep Raventós Solé.

10.4. CARTES

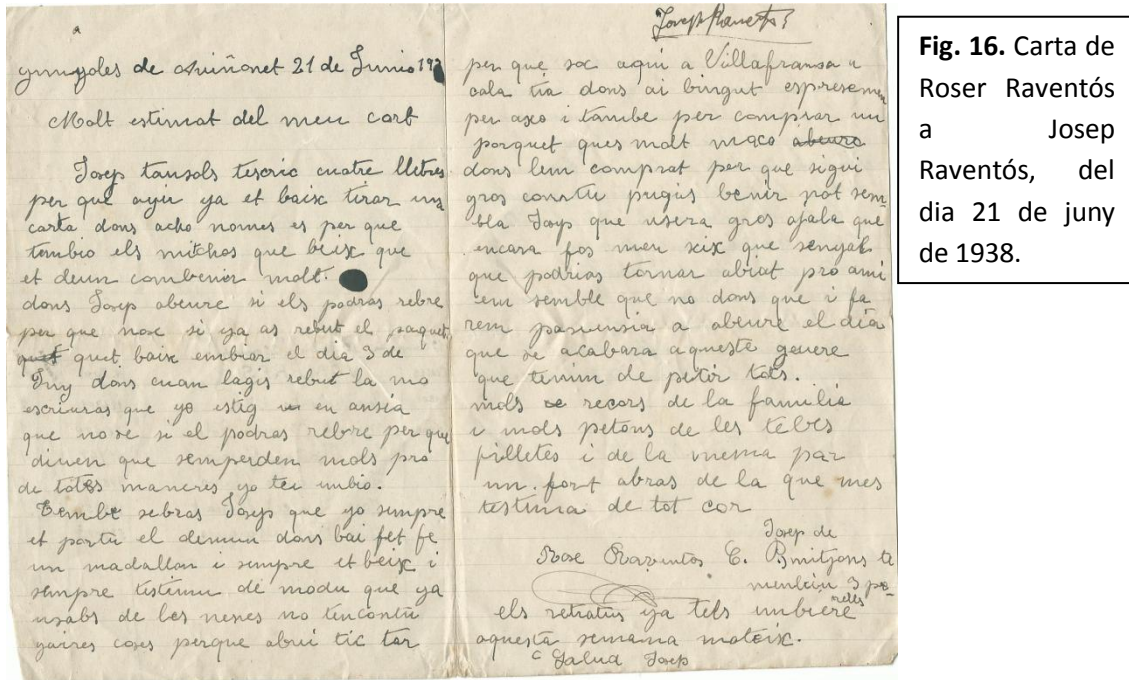

Fig. 16. Carta de Roser Raventós a Josep Raventós, del dia 21 de juny de 1938.

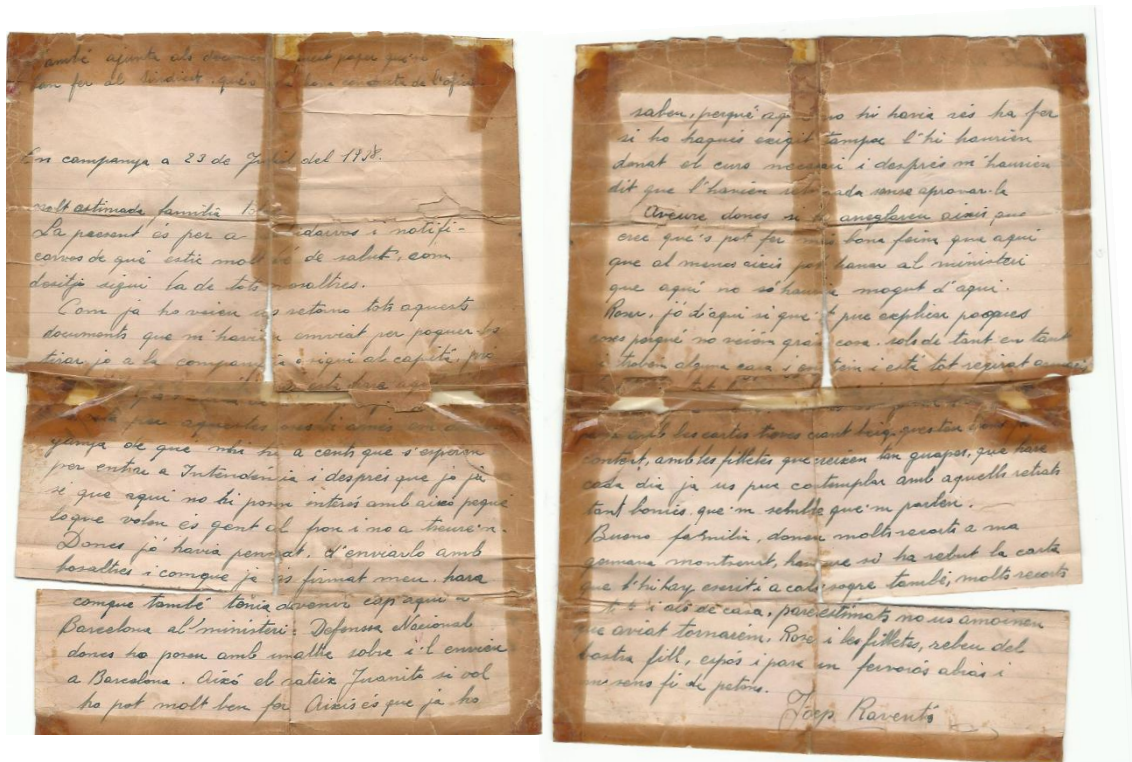

Fig. 17. Carta de Josep Raventós a Roser Raventós, del dia 23 de juliol de 1938.

Josep Raventós
Vilafraanca 25 Agost

Estimat germa; Salut et
desitjs com pot ara la nostre
es bona.

Josep ja me ay entonat amb
una de tebe dirigida a casa que es
rebut. la carta aquella que lallent hi
ha pora un dibuix del tract també
abuy nara rebut una altre que
em ella veig que continues estan junt
amb el Butifarra baldria que també
aquest chicot li digesis que no se si
per escriure amb ell te que se la
malaxa direcció tebe de gely que
em torni escriure si no li es molestia
no se com a riut que ay perdut aquella
carta que em la escriure i em soy greu
de cada eixi perquè es un chicot
bon chiot y no se marçip que no li

contenti dous quant el seipis ya li diras
y em feras cada tan be com pucis
ell pobre chiot amb la escriure molt atent
dich me que es ben troba amb tu
y que em bon amic y disposes per part
tebe amb tot lo que fos necessari y em
del quedarli malament.

Tambe me entono
ambe la tebe de abuy que el Bertran
te ofet una visita y dius que fara
algo per a tu dous tan debo yo no
se que arpis riut tan poc afortunat
dous seps que em una altre carta
que te espleis que harem ana a
troba aquell seio Palacio y mi la
acompanya la Maria bepa que li be
perla per el seu nobis que enalen
per ferlo ben que també era aqui
el tibant y també ban tira una
instancie per ferlo ben am un
equip quirurgic que per ser aquell
seio la di ja deuant meu que
o abien mal dirigit que no estob

Fig. 18. Carta de Montserrat Raventós a Josep Raventós, del dia 25 d'agost de 1938.

(1)

Gum goli d'Avinyonet a 27 d' agost d'1938.

Molt estimat i mol apreciat. espós fill per
La present es com a contesta de las tebe que en lo que
beiem em ella estar be de salud igual es la nostre
esta hora present.

Josep afignat comban ajo de les cartes dous abui em
rebut la qdes fecha del 17 don a a questa total atrigat
9 dias i e el dia anto, nara tagada tng quela una
que ere fecha del dia 7 don ja se beus com ban
ajo de les cartes la milla estas 8 dias que no em repos
cap i despus dore dos o tres dias que cada dia em
reps. dore aquesta que dias del 5 d' agost donaque
tu anaba junta am un paquet que no se
si las rebut per que actimbre i e bia una
empolla de cinyac i tambe unes esperdenyes i una
carnisa i una butifarra dore, suposi que crean el
rebera si el que puguin sobre ja merscuras.

Fig. 19. Carta de Roser Raventós a Josep Raventós, del dia 27 d'agost de 1938.

(2)

hara Josep estimo tres cambiats un del dia 5 d'agost
un del dia 19 del matig mes i un del dia 26 per
que ja tot el dibendres si puc tencambis un de
mode que tu hare ja estera el coru de tot el
paquet que tres pel carri.

de lo que dius de la Paquita dore hare ja no li fa
mal la boca pro hare pobeta li apartit mol de mal
a la care que el metje diu ques fregar pro hare li
puxim nara puxada quem sembla que li anira
be pro com ella estan piteta i se exagerape dore
li cura una mica de cura. Josep ajo que dius
si em rebut tots aquells abals i a quella instancie
cia si em rebut tot a la Monserat se la
pregunta i esben que li ban di que jo esteria
dambia cap aqui en tu pro ja la butab no tu
guera embiat per que tu ja deies que aqui
no bia res afe i avui cable mersur. Paquita escriu
Josep emai po escribia Paquita Raventós aquesta carta.

molt maca. Jo que'm dius del Joan de Cal Campa de qui no hi rent ni parla de resalles d'una bomba, doncs mira que això és una cosa molt trist que es trobi així, i que l'Josep, no'm sabien res de ja ja dos mesos, alguns doncs que'm resulten de tot així.

Jo ma germana la Montserrat també s'intressa molt per la instància i arribi també l'ho rebuda, que ha anat a totes el domini Palacios i ella a fet tot lo que l'hi he dit i m'ho explica lo que haig de fer, doncs jo hare terminat ja ha venim.

Doncs hare ja ho tinc altre cop aquí, per me m'hi ha parat cap sobre gris, cas que l'haig de tornar a enviar. Buena Noche, ja veus que amb aquesta carta rebuda te les contesto tota, ja que tenen pligades per hare ja ja pucha escriure força, que ja tinc paper. Reben tot molt petone i abraçades del vostre cosí.

Josep Raventós

En Campanya a 31 d'agost del 1938
 molt estimada família tota
 Amb moltes satisfaccions i alegria, escrire aquestes lletres, perquè ja he acabat de rebre moltes noves lletres. Acabard hamitar a les meves mans, cuatre cartes vostres, i una capsa de paper d'escriure i regalats que tot me convenia i amb les cartes hi veig amb tota que estan bon bons, com igual me trobo jo per fare. Les fechas son les següents: dia 14 d'agost, dia 18 i 19 i l'odia 22.

Amb la primera veig lo de sempre que estas des-separada perquè no tenies cartes meves, i el pensament no s'atura, i'ls combats del front del Elevant se la cansava, i no és res d'això que totes aquestes del Correu. Jo també ja ho veus esta deu o dotze dies sense cartes i després escriben totes pligades. Així és que ja ho sabien

Fig. 20. Carta de Josep Raventós a Roser Raventós, del dia 31 d'agost de 1938. És l'última carta que es conserva.

També'm contes que havien tingut uns dies la fillota Concepció, i que doncs tan de gust a conèixer la perquè s'agraïa igual que una doneta i que era ja molt petone, amb el maridat que tu portes. Quedo molt satisfet també, perquè'm dius que ja hebes cobrat tots dos quins de penetes que hies havia enviat.

També'm contes que aquella nit temien de taler el blat, loig doncs que temia sobt del Vés pats per a paquar per aquestes feines. Ja se l'hi podria agrair força. Doncs hi recordo de part meua.

Després, la del 18 i 19, ja veig que després de 3 setmanes ja havien rebut carta nova i en ella hi havia la llista de les cartes que jo tinc portar escrites i rebudes amb ella veig que aquesta Madonicia de conens se dan tot un caligonyo, més masso, que jo amb tan d'itèrni l'omniata perquè el papa aquí tingut una sorpresa i ha tingut doncs per un

lladre que tot ho passen, i ja per desgracia heig porar al sobre que contenia un llopile, perquè heu una cosa forta i ho semblaban.

Amb fecha d'aquesta veig que m'havien enviat un paquet, enant l'haig rebut, que megrat tigar ja l'he enviat en següent, com sempre he fet, tot el altre ja l'he rebuda.

Així també he rebut carta de la etati i'm dice que m'envia un paquet, que també te d'estar a punt d'arribar doncs com ha haig rebut tot quedra' pda de l'iberi.

amb la del 22, em parles de la feina del pa que hare ja'm demanar més, cretai que la feina més tendria més feina que se'és que l'origen d'aumentar molt, que llorin un altre home també heig que hare quan en 25 lb diaries ja t'he entenc de la llista que tunc pagues per amb el temps de Cal Noe, doncs ve'ens una sorpresa

10.5. RESPOSTES DELS ARXIUS MILITARS

	MINISTERIO DE DEFENSA	EJÉRCITO DE TIERRA
		INSTITUTO DE HISTORIA Y CULTURA MILITAR
		ARCHIVO GENERAL MILITAR DE AVILA
O F I C I O		ARCHIVO GENERAL MILITAR AVILA
S/REF.: N/REF.: 504/IHCM/AGMA FECHA: 16/07/2014 ASUNTO: Cdo. No aparecen datos de D./Dña. JOSE RAVENTOS SOLE DESTINATARIO: D. ARNAU CARBO SOLE CARME, 47 08793 AVINYO NOU - AVINYONET DEL PENEDES (BARCELONA)	Núm:	16 jul 2014 SALIDA Nº REG. 1361 AREA DE INFORMACION
<p>En relación con el escrito de la referencia, examinados los instrumentos de descripción de los fondos documentales y listados onomásticos de las publicaciones oficiales relacionados con el objeto del escrito, lamento comunicarle que no han aparecido datos del personal del asunto.</p> <p>En el caso de solicitar la citada información del personal mencionado a otros Centros u Organismos, deberá manifestar en su petición que ya la ha solicitado a este Archivo, para evitar duplicidad de gestiones.</p>		
<p style="text-align: right;"> EL CORONEL DIRECTOR Fdo. Manuel Enrique Morales Amaya.</p>		

Fig. 21. Resposta: Arxiu General Militar d'Àvila. El dia 16 de juliol de 2014.

Archivo Intermedio Militar Pirenaico. Resolución de consulta.

 ARCHIVO BARCELONA <archivo_barcelona@et.mde.es> para mí	8 de jul.
Benvolgut Arnau	
En resposta a la seva consulta, us informem de que, buscat als expedients personals procedents de la "Capitanía de la IV Región Militar" conservats en aquest arxiu, no ha aparegut cap referència de D. Josep Raventós Solé. Sugerim que continuïn la seva recerca tant a l'Archivo General Militar de Guadalajara, a on es conserven els expedients personals de tropa, com al Archivo General Militar de Àvila, on són els documents dels dos exèrcits participants en la Guerra Civil Espanyola. En aquest últim arxiu conserven documentació referida a la 96 Brigada Mixta, però no us podem garantir que es puguin trobar dades personals del seu besavi.	

Fig. 22. Resposta: Arxiu Intermedi Militar Pirenaic. El dia 8 de juliol de 2014.

Archivo General Militar Guadalajara <agm_guadalajara@et.mde.es>
para mí

18 de jul.

En relación con su correo de fecha 09-07-2014, se comunica que examinados los índices de los Fondos Documentales custodiados en este Archivo, no figura en los mismos, antecedente alguno a nombre de D. José RAVENTÓS SOLÉ perteneciente al R/1929.

Asimismo se comunica que los Fondos Documentales sobre la Guerra Civil la República y sobre Fallecidos, se custodian en los siguientes Centros:

Centro documental de la Memoria Histórica, C/ Gibraltar, 2 – 37002 SALAMANCA

Archivo General Militar de Ávila, C/ Vallespin, 19 – 05001 ÁVILA e-mail archivomilitaravila@et.mde.es

En caso de solicitar la citada información del personal mencionado a otros Centros u Organismos, deberá manifestar en su petición que ya la ha solicitado a este Archivo, para evitar duplicidad de gestiones.

Nombre destinatario: Arnau Carbó

Fig. 23. Resposta: Arxiu General Militar de Guadalajara. El dia 18 de juliol de 2014.

10.6. MAPES I CARTOGRAFIA

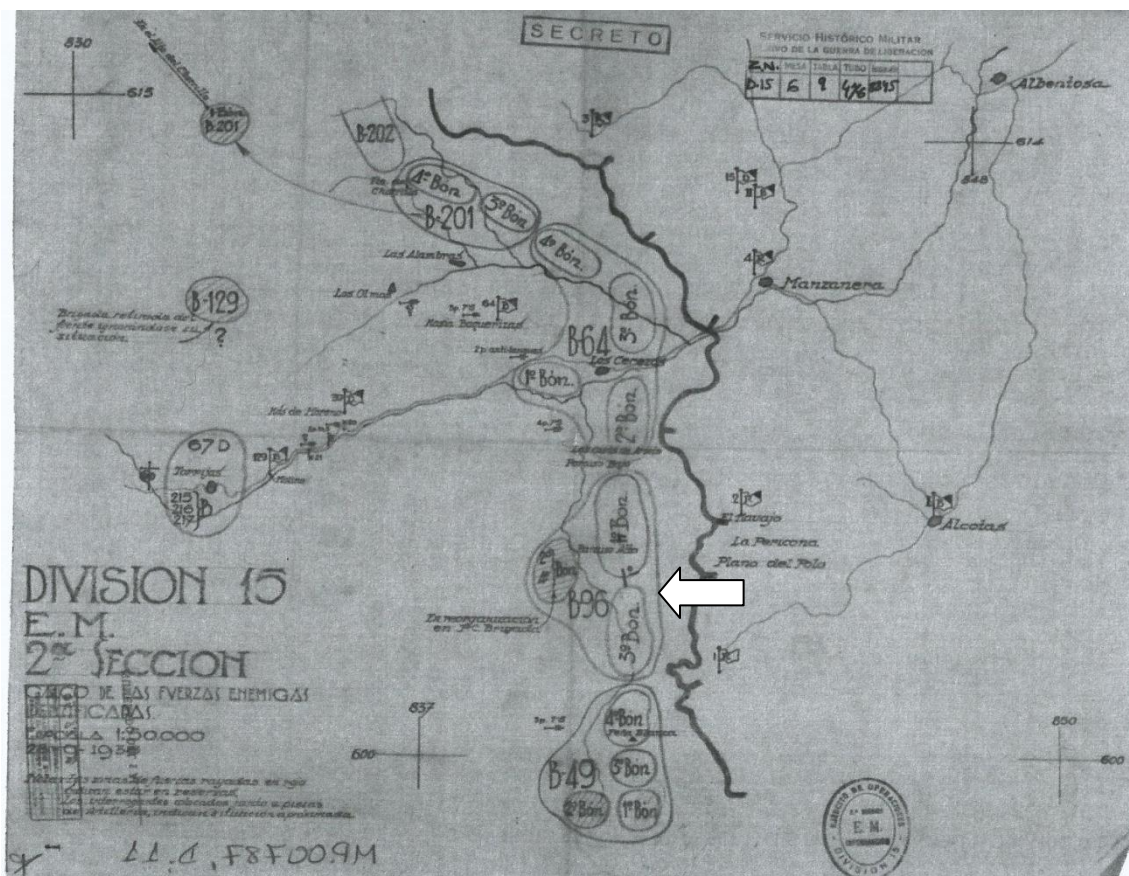

Fig. 24. Mapa dissenyat per la 15 Divisió nacional, per situar les diferents brigades republicanes de la zona. Al centre s'observa la posició de la 96 B.M.